

Ingeborg Blijdorp scriptie

Zijn Maatschappijleermethodes politiek neutraal?

Inleiding

Aanleiding voor het onderzoek

Hoe leg je in een schoolboek uit wat in de politiek het verschil is tussen links en rechts?

Dit is een van de vragen die gesteld worden in het artikel 'De politiek correcte wereld van het schoolboek' in HP De Tijd. De schrijver van dit artikel, Roelof Bouwman deed onderzoek naar 41 schoolboeken om onder andere te kijken hoe gekleurd de informatie is die hierin staat. De thema's die hij onderzocht heeft zijn: immigratie, politieke stromingen, het milieu en de multiculturele samenleving. Roelof Bouwman concludeert in zijn artikel dat deze thema's op een eenzijdige manier behandeld worden. De teksten die uit twee maatschappijleermethodes worden geciteerd over de VVD en politiek links en rechts waren voor Eric Balemans, destijds Tweede-Kamerlid voor de VVD, aanleiding een meldpunt te openen voor klachten over misleidende schoolboeken. Hier kwamen in één week vijftig meldingen binnen van ouders en scholieren. Dertig hiervan gingen over politiek.

Door het lezen van het artikel en het aantal meldingen over teksten over politiek bij het meldpunt is mijn nieuwsgierigheid naar de inhoud van de maatschappijleermethodes gewekt. Het onderwijs over politiek is immers bedoeld om de leerling zijn eigen mening hierover te laten vormen. De conclusie die de schrijver van het artikel trekt vind ik vooralsnog te ver gaan, het aantal maatschappijleermethodes (twee) bijvoorbeeld is immers nauwelijks representatief te noemen voor het totale aantal maatschappijleermethodes. Ik heb besloten zelf de informatie over politiek in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes te onderzoeken om de suggestie die in het artikel gedaan wordt over de gekleurdheid van de informatie te controleren.

Vraagstelling en deelvragen

Het onderwerp dat ik zojuist geïntroduceerd heb krijgt gestalte in een vraagstelling. Deze vraagstelling is vervolgens in deelvragen te verdelen. Hierna kunt u de vraagstelling en de deelvragen lezen.

In hoeverre bevatten de teksten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in de courante maatschappijleermethodes voor het VO en burgerschapmethodes voor het MBO standpunten die politiekneutraal zijn?

De vraagstelling is te verdelen in de volgende deelvragen:

- In welke mate zijn politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in te delen in links en rechts?

Deze deelvraag dient ertoe inzicht te verschaffen in de standpunten van de verschillende politieke ideologieën, stromingen en partijen. Aan de hand van de standpunten wordt gekeken naar de mate waarin zij in te delen zijn in links en rechts. Met deze indeling is te beoordelen of de standpunten in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes politiekneutraal zijn.

- Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes voor maatschappijleer en burgerschap?

Deze deelvraag dient ertoe inzicht te verschaffen in de hoeveelheid informatie die de verschillende methodes besteden aan het onderwerp politiek. Daarbij is gekeken naar de structuur en de opbouw van de verschillende methodes met betrekking tot dit thema.

- In hoeverre komen politiekneutrale standpunten voor in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes?

Deze deelvraag dient ertoe de behandeling van de indeling links en rechts (deelvraag 1) door de maatschappijleer- en burgerschapmethodes (deelvraag 2) te controleren op politiek -neutrale standpunten.

Doelstelling

Dit onderzoek heeft uiteindelijk het volgende ten doel:

1. De bedoeling van dit onderzoek is om te kijken of de maatschappijleerdocent in zijn taak om de politieke ideologieën zo neutraal mogelijk aan leerlingen te presenteren wordt ondersteund door de maatschappijleermethodes. Om dit te bereiken is een praktijkgericht onderzoek nodig; het betreft het oplossen van een probleem in de lespraktijk van maatschappijleerdocenten.
2. De bedoeling van dit onderzoek is de politieke neutraliteit in de schoolmethodes voor de eerste keer te exploreren. Het onderzoek is explorierend, omdat zo'n diepgaande analyse naar de politieke neutraliteit in de schoolmethodes naar mijn weten niet eerder is uitgevoerd.

3. Tegelijk is de bedoeling van het onderzoek ook de bestaande inzichten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen een model uit de communicatieleer om te beoordelen op welke wijze de auteur de tekst kan beïnvloeden, te toetsen. Zodoende heeft het onderzoek ook een toetsend karakter.
4. Zoals uit de aanleiding blijkt is een ander doel van dit onderzoek het bevredigen van mijn persoonlijke interesse. Als maatschappijleerdocente vind ik het van belang dat de leerlingen op een evenwichtige manier worden geïnformeerd over de politieke ideologieën, stromingen en partijen. De schoolmethodes spelen hierbij een onmisbare rol.
5. Naast mijn persoonlijke belang dient dit onderzoek ook een maatschappelijk belang. De leerlingen zijn toekomstige kiezers. Evenwichtige informatie over politiek bevordert hun politieke interesse en betrokkenheid bij de Nederlandse democratie.
6. Ten slotte dient het onderzoek een wetenschappelijk belang. Het onderzoek kan een bijdrage leveren aan het antwoord op de vraag of neutraliteit gemeten kan worden.

Leeswijzer

Gegeven de betreffende vraagstelling en doelstellingen heb ik besloten de scriptie als volgt te structureren:

In hoofdstuk één wordt een verantwoording gegeven van de gebruikte methodologie bij het onderzoek. Allereerst kijken we naar de plaats van het onderzoek. Hierna wordt ingegaan op de onderzoekseenheden; de geraadpleegde maatschappijleer- en burgerschapmethodes. Vervolgens wordt informatie gegeven over de tijd waarin het onderzoek plaatsvindt; dit betreft de oudste en jongste methode die is geraadpleegd voor het onderzoek. Ten slotte worden de onderzoekstechnieken toegelicht.

In hoofdstuk twee wordt antwoord gegeven op de deelvraag: In welke mate zijn politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in te delen in links en rechts? In dit hoofdstuk worden eerst de begrippen ideologie, politieke stroming en politieke partij uitgelegd. Er wordt ingegaan op het liberalisme en het socialisme waarna de belangrijkste drie socialistische partijen en twee liberale partijen worden beschreven. Vervolgens wordt aan de hand van zes bronnen gedefinieerd wat de begrippen links en rechts inhouden. Tot slot wordt een korte samenvatting van de standpunten van links en rechts uit de geraadpleegde bronnen gegeven.

In hoofdstuk drie wordt antwoord gegeven op de deelvraag: Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes voor maatschappijleer en burgerschap? Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt allereerst gekeken naar de verschillende schooltypen en naar de status, het primaire (en eventuele secundaire) leerdoel(en) en thema's per schooltype. Deze context toont de verschillen tussen de schooltypes en deze verschillen komen terug in het antwoord op de vraagstelling van dit hoofdstuk.

Vervolgens staat de deelvraag over de belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes centraal. Om deze vraag te beantwoorden is ten eerste gekeken naar de hoeveelheid informatie die de verschillende methodes besteden aan het onderwerp politiek. Ten tweede is gekeken naar de structuur en de opbouw van de verschillende methodes met betrekking tot dit thema. In de conclusie volgt het antwoord op de deelvraag.

In hoofdstuk vier wordt antwoord gegeven op de deelvraag: In hoeverre komen politiekneutrale standpunten voor in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes? Dit hoofdstuk is gewijd aan de behandeling van de indeling links en rechts, zoals uiteengezet in hoofdstuk twee, door de maatschappijleer- en burgerschapmethodes zoals uiteengezet in hoofdstuk drie. In het eerste deel van het hoofdstuk wordt de methode uiteengezet die wordt gebruikt om deze deelvraag te beantwoorden. Dit is een methode uit de communicatieleer, waarbij verschillende lagen zijn te onderscheiden die duidelijk maken hoe de auteur van een boodschap zijn boodschap beïnvloedt. In het tweede deel worden de maatschappijleer- en burgerschapmethodes getoetst aan deze methode volgens vier thema's uit de indeling tussen links en rechts:

- rol van de overheid;
- persoonlijke en economische vrijheid;
- verdeling van macht;
- overige politieke onderwerpen.

In hoofdstuk vijf worden de belangrijkste conclusies weergegeven uit het onderzoek. De conclusies betreffen het antwoord op de vraagstelling:

In hoeverre bevatten de teksten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in de courante schoolmethodes voor maatschappijleer voor het VO en burgerschap voor het MBO standpunten die niet politiekneutraal zijn?

Dit hoofdstuk begint met een resumé van de belangrijkste conclusies uit de eerdere hoofdstukken. Vervolgens wordt antwoord gegeven op de vraagstelling met motivering van dit antwoord. Dan volgt de paragraaf met de analyse van

het antwoord op de vraagstelling. Hierin worden de conclusies in het juiste perspectief geplaatst. In de paragraaf hierna wordt besproken of de doelstellingen zoals geformuleerd in de inleiding zijn bereikt.

Daarna worden de twee belangrijkste kritische kanttekeningen bij de gebruikte methodologie vermeld. In de paragraaf hierna worden de aanbevelingen gedaan aan de gebruikers en makers van de maatschappijleer -en burgerschapmethodes. In de laatste paragraaf volgt het slotwoord.

Hoofdstuk 1 Verantwoording van de gebruikte methodologie.

In dit hoofdstuk zal ik een verantwoording geven van de gebruikte methodologie. Allereerst kijk ik naar de plaats van het onderzoek. Hierna ga ik in op de onderzoekseenheden. Vervolgens geef ik informatie over de tijd waarin het onderzoek plaatsvindt. Ten slotte licht ik de onderzoekstechnieken toe.

1.1 Plaats van het onderzoek

De situatie zoals onderzocht betreft de Nederlandse situatie. In Nederland wordt maatschappijleer gegeven op alle niveaus van het voortgezet onderwijs. Op het Nederlandse MBO heeft het in de vorm van burgerschap sinds 2007 een kwalificerende status.

De onderwerpen die in maatschappijleer en burgerschap centraal staan, zijn:

- het politieke systeem (parlementaire democratie);
- de rechtsstaat (Nederlandse rechtsstaat);
- cultuur (pluriforme samenleving);
- het sociaal- economisch systeem (verzorgingsstaat).

Deze onderwerpen hebben allemaal betrekking op de huidige Nederlandse situatie. De politieke ideologieën (socialisme en liberalisme) die onderwerp zijn van dit onderzoek kennen in andere landen (vooral binnen Europa) vergelijkbare partijen en stromingen. Dit onderzoek betreft echter alleen de Nederlandse variant van de politieke stromingen en partijen.

Alle geraadpleegde schoolmethodes worden in Nederland gebruikt en uitgegeven.

1.2 Onderzoekseenheden

De eenheden in dit onderzoek zijn de maatschappijleer -en burgerschapmethodes. Om te bepalen welke methodes relevant zijn voor dit onderzoek heb ik in eerste instantie gebruik gemaakt van de lijst die de Nederlandse Vereniging

voor Leraren Maatschappijleer (NVLM) publiceert op de digitale community van maatschappijleerdocenten op de site van digischool. Hierop staat een compleet overzicht van methodes die worden gebruikt in het voortgezet onderwijs en in het MBO. Er staan ook methodes op voor het vak mens en maatschappij (m&m) en methodes voor kennis van de Nederlandse samenleving (kNs) voor het inburgeren van nieuwkomers. Omdat dit onderzoek een indruk wil geven van de teksten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in methodes voor de vakken maatschappijleer en burgerschap zijn de methodes voor m&m en kNs buiten beschouwing gelaten. Verder is een selectie gemaakt van de methodes die door de bekendste uitgeverijen van educatief materiaal worden gepubliceerd omdat aangenomen wordt dat dit de methodes zijn die het meest in omloop zijn. De methode Civitas voor maatschappijleer voor de tweede fase van de uitgeverij Garant is de enige maatschappijleermethode van het overzicht die niet onderzocht is, omdat de uitgeverij Garant een minder bekende educatieve uitgeverij is.

De methodes van Impuls voor HAVO en voor VWO bleken lastig te onderzoeken, omdat de standpunten van de politieke stromingen en partijen niet apart in een hoofdstuk werden behandeld. In deze methodes werden de standpunten van de politieke stromingen en politieke partijen over het hele boek verspreid. In het hoofdstuk over immigratie werden de standpunten van de politieke stromingen en politieke partijen over immigratie weergegeven, in het hoofdstuk over milieu de standpunten van de politieke stromingen en politieke partijen over milieu, enzovoorts. Hierdoor werd de tekst over politieke stromingen en partijen te onoverzichtelijk. Deze methodes heb ik om die reden uiteindelijk niet in het onderzoek betrokken.

Hieronder volgt een overzicht van de geraadpleegde methodes¹ met daarnaast het aantal eenheden:

Niveau	Leerweg	Type ma.	Aantal methodes
VMBO	basis	ma. 1	vijf
VMBO	kgt	ma. 1	vijf
VMBO	basis	ma. 2	vier
VMBO	kgt	ma. 2	vier
HAVO			drie
VWO			drie
MBO		burgerschap	vijf

¹ Zie de literatuurlijst voor een overzicht van de gebruikte methodes

De geraadpleegde methodes zijn uitgegeven door de bekendste uitgeverijen van educatief materiaal voor maatschappijleer en burgerschap:

- uitgeverij Actua;
- uitgeverij Angerenstein;
- uitgeverij Deviant;
- uitgeverij Edu' Actief;
- uitgeverij Essener;
- uitgeverij Malmberg;
- uitgeverij Thieme Meulenhoff;
- uitgeverij Wolters Noordhoff.

Bij het aantal gebruikte methodes zijn een paar kanttekeningen te plaatsen:

- VMBO maatschappijleer 1: de methode Actua.ml voor maatschappijleer 1 is een methode voor alle leerwegen van het VMBO. Deze methode telt twee keer mee bij het aantal eenheden, maar de resultaten worden maar één keer meegeteld.
- VMBO maatschappijleer 2: de methode Blikopener voor maatschappijleer 2 is een methode voor alle leerwegen van het VMBO. Deze methode telt twee keer mee bij het aantal eenheden, maar de resultaten worden maar één keer meegeteld. Hetzelfde geldt voor de methode Impuls Politiek en beleid voor alle leerwegen van het VMBO.
- HAVO/ VWO: de methode Delphi voor de tweede fase HAVO is niet onderzocht, volgens uitgever is de inhoud over politieke stromingen hetzelfde als de methode Delphi voor het VWO. De resultaten tellen maar één keer mee. Actua.ml is een methode voor HAVO en VWO en staat twee keer op de lijst. De resultaten tellen echter maar één keer mee.

1.3 Tijd van het onderzoek

De tijd van het onderzoek heeft betrekking op het jaar waarin de oudst gebruikte methode is uitgegeven. Omdat maatschappijleer een vak is wat onderhevig is aan actuele ontwikkelingen is de oudste methode die gebruikt is voor het onderzoek niet eerder uitgegeven dan in 2001. De meeste methodes (15) die ik heb gebruikt zijn echter van recentere datum, namelijk van 2007.

1.4 Onderzoekstechnieken

Om te onderzoeken in hoeverre politiekneutrale standpunten voorkomen in de maatschappijleer- en burgerschapsmethodes heb ik verschillende vormen van onderzoek toegepast:

- Literatuuronderzoek; ik ben begonnen met onderzoek te doen naar politieke ideologieën, stromingen en partijen om te bepalen waar de standpunten over politiek aan moeten voldoen om neutraal genoemd te kunnen worden. Vervolgens heb ik literatuur geraadpleegd over communicatie. Hierin vond ik een theorie over de wijze waarop de inhoud van een boodschap wordt beïnvloed. In deze theorie spreekt men van vier lagen in een communicatieboodschap:
 - De referentiële laag: is de inhoud (de feiten en begrippen) juist?
 - De expressieve laag: klinken er persoonlijke opvattingen, normen en waarden, gevoelens en wensen in door?
 - De appellerende laag: klinkt er een (impliciete) boodschap in door?
 - De relationele laag: klinkt er in door hoe de auteur(s) tegen de doelgroep aankijkt?

Het empirisch onderzoek naar het aantal politiekneutrale standpunten in de methodes heb ik aan de hand van deze vier lagen uitgevoerd. De scores die deze lagen krijgen zegt iets over de politieke neutraliteit van de teksten over politieke ideologieën, stromingen en partijen in de maatschappijleer- en burgerschapsmethodes. Deze werkwijze licht ik verder toe aan de hand van een casus in paragraaf 4.1.

Gezien de omvang van het aantal methodes heb ik ervoor gekozen mijn onderzoek te richten op de politieke ideologieën socialisme en liberalisme en politiek links en politiek rechts. Overigens worden de termen socialisme en sociaaldemocratie (als politieke stromingen die afgeleid zijn van de ideologie socialisme) door elkaar gebruikt.

Hoofdstuk 2 Politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen.

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de deelvraag: *In welke mate zijn politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in te delen in links en rechts?*

Teneinde deze vraag te kunnen beantwoorden zal ik allereerst kijken naar de betekenis van de begrippen politieke ideologie, politieke stroming en politieke partij en naar het onderscheid tussen deze begrippen. Voor de uitleg van deze begrippen heb ik me gebaseerd op de boeken 'Politiek en politicologie' van Woerdman en 'Nederland stromenland' van Lucardie. Vervolgens ga ik in op het liberalisme en het socialisme waarna ik de belangrijkste drie socialistische partijen en twee liberale partijen zal beschrijven. In de paragraaf daarna definieer ik aan de hand van zes bronnen wat de begrippen links en rechts inhouden. Tot slot geef ik een samenvatting van de standpunten van links en rechts uit de geraadpleegde bronnen.

2.1 Ideologieën, stromingen en partijen

Hieronder volgt een beschrijving van de betekenis van de begrippen politieke ideologie, politieke stroming en politieke partij. Aan het eind van de paragraaf wordt het belangrijkste onderscheid tussen deze drie begrippen samengevat.

2.1.1 Ideologieën

Woerdman definieert² een politieke ideologie als "een samenhangend geheel van opvattingen over situaties waarbij de overheid betrokken is of zou moeten zijn, oftewel politieke opvattingen."

Het moet daarbij aan de volgende kenmerken voldoen:

- samenhang;
- een ideaal;
- een ontologie;

² Woerdman, E. pp 157-175.

- een interpretatie van de huidige situatie;
- een actieprogramma.

Met samenhang wordt bedoeld op de politieke opvattingen. Deze dienen min of meer op elkaar aan te sluiten om een ideologie genoemd te kunnen worden.

De opvattingen hebben betrekking op het streven naar de ideale samenleving.

Een ideologie bevat een ontologie. Dit is een bepaalde visie op de loop van de geschiedenis en de positie van de mens daarin. Verder geeft een ideologie een bepaalde interpretatie van de huidige situatie. Hoe de huidige situatie wordt geïnterpreteerd is afhankelijk van de opvattingen en ideeën die men heeft. Om te zien wat er moet gebeuren om de hierboven geschetste ideale samenleving te kunnen bereiken, moet er eerst een vergelijking gemaakt worden tussen de huidige samenleving en de ideale samenleving.

In het actieprogramma worden de aanbevelingen gedaan voor de hierboven beschreven veranderingen met als doel dichterbij het verwezenlijken van de ideale samenleving te komen.

Er bestaan veel verschillende ideologieën. Deze kunnen worden ondergebracht in enkele ideologische tradities. Volgens Woerdman³ kunnen er grofweg zes ideologische tradities worden onderscheiden:

- confessionalisme;
- liberalisme;
- socialisme;
- ecologisme;
- feminisme;
- fascisme.

Uit het confessionalisme, het liberalisme en het socialisme zijn politieke stromingen ontstaan; de confessionele stroming, de liberale stroming en de socialistische stroming.

2.1.2 Politieke stromingen

Een politieke stroming is “een geheel van wensen en opvattingen die mensen hebben over de manier waarop ze hun toekomst gezamenlijk vorm willen geven”, aldus Lucardie⁴. Een politieke stroming bestaat dus niet alleen uit politieke opvattingen van mensen. Het woord ‘gezamenlijk’ betekent dat er eveneens sprake is van een bepaalde vorm van vereniging of organisatie, bijvoorbeeld in politieke partijen en belangengroepen. In een politieke stroming verenigen

³ Woerdman, E. pp 159.

⁴ Lucardie, A.P.M. pp. 1

mensen zich rond bepaalde politieke opvattingen, bijvoorbeeld een ideologie. Woerdman⁵ beschrijft twee kenmerken van politieke stromingen:

- een aanhang;
- continuïteit.

“Ten eerste hebben politieke stromingen een aanwijsbare aanhang. Een politieke stroming kent een ‘groot’ aantal mensen. Ideologieën zijn daarentegen vaak bedacht door een of enkele personen. Hoe groot het aantal mensen moet zijn om van een politieke stroming te spreken, is moeilijk te bepalen. Maar duidelijk is dat er géén sprake is van een politieke stroming als een ideeënleer door twee mensen wordt aangehangen.

Ten tweede hebben politieke stromingen een zekere continuïteit. Een politieke partij kan ieder moment opgericht of opgeheven worden. Een politieke stroming bestaat uit mensen met gemeenschappelijke opvattingen, bijvoorbeeld een ideologie. Politieke opvattingen kunnen niet ‘opgeheven’ worden. Niet alle politieke stromingen blijven echter voor eeuwig bestaan. Politieke opvattingen kunnen veranderen met als gevolg dat sommige stromingen (nagenoeg) zijn verdwenen, zoals het communisme in Nederland.”

2.1.3. Politieke partijen

Aanhangers van de politieke stromingen zijn georganiseerd in politieke partijen. De definitie van een politieke partij volgens Woerdman⁶ is: “elke politieke groepering die deelneemt aan verkiezingen en in staat is kandidaten te leveren voor publieke functies.”

Het belangrijkste onderscheid tussen ideologieën, stromingen en partijen kunnen we nu als volgt samenvatten: ideologieën zijn vooral te zien als ideeënstelsels, daar waar stromingen vooral betrekking hebben op aanhangers. Partijen zijn dan vervolgens verenigingen waarin deze aanhangers zijn georganiseerd. Zoals in de inleiding aangegeven, beperkt dit onderzoek zich tot het socialisme en liberalisme. In het navolgende volgt een korte beschrijving van deze ideologieën of stromingen.

⁵ Woerdman, E. pp. 159

⁶ Woerdman, E. pp. 175

2.2 Liberalisme en socialisme

De oorsprong van het liberalisme en het socialisme ligt in de Verlichting en in de Franse Revolutie. Het belangrijkste principe van de aanhangers van de Verlichting was dat men de waarheid betreffende bepaalde zaken kon vinden met behulp van de ratio (de rede, het verstand). Voor deze tijd werd wat bijvoorbeeld kerkelijke autoriteiten zeiden zonder meer voor waar aangenomen.

Het liberalisme en het socialisme keerden zich tegen de politieke stroming van het conservatisme, die bestaande ongelijkheden als door God bepaald beschouwde en die een belangrijke plaats toekende aan religie in de samenleving. Zowel het liberalisme als het socialisme keerden zich tegen de ongelijkheid van de standenmaatschappij en tegen de onderwerping aan de regels en privileges van de koning, adel en de kerk. De politieke stromingen van het liberalisme en het socialisme kenden beiden een belangrijke plaats toe aan de waarden vrijheid, gelijkheid en broederschap.

2.2.1 Het liberalisme als ideologie

Het liberalisme ontwikkelde zich in de eerste helft van de 19^e eeuw. In 1848 ontwikkelde de staatsman Thorbecke een nieuwe grondwet die voor een aantal bijzondere veranderingen zorgde. De nieuwe grondwet kende alle burgers belangrijke rechten toe: vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging en drukpers en vrijheid van godsdienst en onderwijs. Deze rechten belichamen de waarden die van oudsher belangrijk zijn voor liberalen.

De liberalen wilden aan het individu vrijheid schenken, maar ook aan de verschillende groepen waarin men zich organiseerde. De liberalen wilden de burgers het recht geven te denken en te geloven zoals hun overtuiging hen ingaf. Tolerantie was een van de kenmerken van het liberalisme. Het wilde de mensen de mogelijkheid geven te spreken en te schrijven zoals zij dat wensten.

Een ander gebied waarop meer vrijheid werd verkregen was de handel. Handel en nijverheid konden zich vrij ontplooien, met zo weinig mogelijk ingrijpen van de staat. De gedachte was dat de vrije markt voor het principe zou zorgen dat de beste ondernemer het meeste zou verkopen tegen de laagste prijs. Lucardie⁷ schrijft hierover: "Daarmee dienden zij hun eigen belang, maar tevens het algemeen belang. Welvaart en geluk zouden geleidelijk toenemen. De liberalen vertrouwden daarbij op de redelijkheid van de mens, die in vrijheid zijn welbe-

⁷ Lucardie, A.P.M. pp. 11

grepen eigenbelang zou behartigen. De een kon dat beter dan de ander. Mensen verschillen nu eenmaal in aanleg. De liberalen erkenden die verschillen, maar wilden wel iedereen gelijke kansen bieden om zich (verschillend) te ontplooien.”

Dit laatste verklaart waarom de staat wel ging ingrijpen op de terreinen van onderwijs en de armenzorg. Hiermee nam de staat de rol van de kerk over.

Samenvattend kunnen we zeggen politieke, economische vrijheid en sociale vrijheid van oudsher belangrijke waarden zijn voor het liberalisme. De nadruk ligt op economische vrijheid en niet op economische gelijkheid. In principe zien de liberalen wel liever een meer gelijke bezitsverdeling, maar dit moet niet door een gedwongen gelijke bezitsverdeling tot stand komen.

2.2.2 Het socialisme als ideologie

Ook het socialisme ontwikkelde zich in de eerste helft van de 19^e eeuw. Socialisme is een maatschappijvorm gebaseerd op gelijkheid en saamhorigheid.

Het kent een aantal overeenkomsten met het socialisme. Lucardie⁸ schrijft hierover: “Evenals de liberalen gingen de socialisten uit van een rationeel mensbeeld: de mens is een redelijk wezen, dat in aanleg in staat is zijn lot in eigen handen te nemen. Zij verschilden echter van mening over de wijze waarop de mens die aanleg het best kan ontplooien. De liberaal wilde de mens zoveel mogelijk vrijheid gunnen. Op die manier zou het individu ook onbedoeld het algemeen belang dienen. De socialist vreesde dat die vrijheid vooral de ontplooiing van de sterksten ten goede zou komen. Verschillen in aanleg en milieu zouden tot voortdurende en zelfs groeiende ongelijkheid leiden. Ter wille van de gelijkheid zou de vrijheid van de enkeling dan ook beperkingen moeten kennen. Dat zou bovendien de saamhorigheid bevorderen.”

Om bovengenoemde ongelijkheid te voorkomen ziet het socialisme een actieve rol weggelegd voor de staat. Nivelleren, verschillen verkleinen, is daarbij het kernwoord.

Verder kenmerkt het socialisme zich door een sterke antipathie tegen de vrije markt. In dat opzicht staat het socialisme van oudsher lijnrecht tegenover het liberalisme.

Samenvattend kunnen we zeggen dat gelijkheid en saamhorigheid van oudsher belangrijke waarden zijn voor het socialisme. Socialist zien een belangrijke rol voor de overheid om een gelijke bezitsverdeling tot stand te brengen.

⁸ Lucardie, A.P.M. pp. 22

2.3. Socialistische en liberale partijen

2.3.1 Socialistische partijen in Nederland



De Partij van de Arbeid (PvdA) is een sociaal- democratische partij. De partij werd opgericht in 1946 uit een samengaan van de vooroorlogse Sociaal- Democratische Arbeiders Partij (SDAP), de Vrijzinnig- Democratische Bond (VDB) en de Christelijk- Democratische Unie (CDU).

In het Beginselmanifest van de PvdA uit 2005 staan het recht op een fatsoenlijk bestaan en volwaardige deelname aan de samenleving centraal. Belangrijke beginselen zijn verder: " Het streven naar gelijke kansen, spreiding van macht en inkomens en een duurzame ontwikkeling" (Parlementair Documentatie Centrum⁹). Daarnaast zijn internationale solidariteit en een democratisch en sterk Europa belangrijke uitgangspunten. De PvdA is verder voor het opnemen van politieke vluchtelingen, maar wil geen onbeperkte instroom van vreemdelingen. Ze vinden dat immigranten moeten integreren, maar niet hoeven te assimileren.



De SP is een socialistische partij. De partij werd opgericht in 1972. In het beginselprogramma staat: "De SP wil een samenleving waarin menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit voorop staan.

De SP streeft er naar iedereen een echte kans te geven of zijn geluk maximaal na te streven. Kernpunten daarbij zijn het recht op werk, recht op een fatsoenlijk inkomen of een goede sociale uitkering, recht op goed en gratis onderwijs en recht op een goede gezondheidszorg." (Parlementair Documentatie Centrum¹⁰)

⁹ *Parlementair Documentatie Centrum: Partij van de Arbeid*

¹⁰ *Parlementair Documentatie Centrum: SP*

GROENLINKS

GroenLinks is een “progressief socialistische milieupartij” (Parlementair Documentatie Centrum¹¹) De partij ontstond in 1972 uit een samenwerking tussen de socialistische en de antimilitaristische Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), de Evangelische Volkspartij (EVP), de Politieke Partij Radikalen (PPR) en de Communistische Partij van Nederland.

GroenLinks heeft een 'groen' karakter. Eén van de doelstellingen van de partij wordt in het beginselprogramma als volgt geformuleerd: “een leefbaar milieu en herstel van het ecologisch evenwicht, in het besef dat natuurlijke hulpbronnen eindig zijn.” Verder wil GroenLinks zich inzetten voor het zogenaamde ‘consuminderen’ in het westen.

2.3.2 Liberale partijen



De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) is een liberale partij. De partij werd opgericht in 1948 als opvolger van de Partij van de Vrijheid (PvdV).

In het beginselprogramma van de VVD staat: “De partij vindt individuele vrijheid zeer belangrijk; de staat dient zich niet te bemoeien met de individuele vrijheden van haar burgers. De overheid dient wel te zorgen voor de veiligheid van haar burgers.” (Parlementair Documentatie Centrum¹²)



Democraten 1966 (D66) is een (hervormingsgezinde) sociaal-liberale partij. De partij werd opgericht op 14 oktober 1966.

De partij heeft haar uitgangspunten vertaald in vijf zogenaamde ‘richtingswijzers’:

- “Vertrouw op de eigen kracht van mensen.”
- “Denk en handel internationaal.”
- “Beloon prestatie en deel de welvaart.”
- “Streef naar een duurzame en harmonieuze samenleving.”
- “Koester de grondrechten en gedeelde waarden.”

(site van D66¹³)

¹¹ *Parlementair Documentatie Centrum :GroenLinks*

¹² *Parlementair Documentatie Centrum :VVD*

¹³ *D66: Wat wil D66* <http://www.d66.nl/>

2.4 Links en rechts

Om te kunnen beoordelen in welke mate de partijen kunnen worden ingedeeld in links en rechts moet eerst gedefinieerd worden wat deze begrippen inhouden. Om dat te doen heb ik zes bronnen geraadpleegd. Ik zal eerst een indruk geven van wat hierin wordt geschreven over links en rechts. Aan het eind van de paragraaf zal ik hier een korte samenvatting van geven met de verschillen en overeenkomsten tussen de zes bronnen.

2.4.1 Woerdman

Woerdman¹⁴ begint met het uitleggen van de oorsprong van de begrippen links en rechts: “Volgens diverse auteurs ligt de oorsprong van de begrippen in het Franse parlement ten tijde van de Franse Revolutie (1789). Links van de voorzitter zaten burgers die veranderingen wilden. Rechts zaten adel en geestelijkheid, die geen veranderingen wilden. Daarom wordt ‘links’ geassocieerd met progressief en veranderingsgezind. ‘Rechts’ wordt geassocieerd met conservatief en behoudend. (...)”

Vervolgens legt Woerdman uit dat de begrippen links en rechts vaak in hun economische betekenis gebruikt worden. Dan betekent rechts vrijheid en links de beperking daarvan. Dus:

links betekent:

- in economisch opzicht: de beperking van vrijheid;
- in niet-economisch opzicht: vrijheid.

rechts betekent:

- in economisch opzicht: vrijheid;
- in niet-economisch opzicht: de beperking van vrijheid.

Een voorbeeld van het verschil tussen links en rechts in economisch opzicht is het progressieve belastingstelsel. Veel linkse en rechtse politici zijn voorstander van zo'n stelsel. Maar zij verschillen vaak van mening over de hoogte van belastingtarieven. Links wil hogere belastingtarieven voor de hoogste inkomensgroepen om ongelijkheden te verkleinen. Rechts wil lagere belastingtarieven voor de hoogste inkomensgroepen, om mensen te prikkelen om hard te werken. In niet-economisch opzicht betekent rechts juist de beperking van vrijheid. Links betekent dan vrijheid. Daarbij moet vooral gedacht worden aan normen, tradities en moraal. Zo is links tegen een verbod van een reclameboodschap

¹⁴ Woerdman, E. pp. 151-154

waarin seksueel getinte foto's worden getoond, terwijl rechts vóór een dergelijk verbod zou zijn.

2.4.2 Wikipedia I

In Wikipedia¹⁵ worden de “meestvoorkomende invullingen van de links-rechtsdimensie gegeven:

- “Een grote overheid (links) tegenover een kleine overheid (rechts).

Linkse partijen geloven in de noodzaak van een sterke overheid die veel diensten (tegen lage/geen kosten) aanbiedt aan haar burgers. Rechtse partijen staan daarentegen een kleine overheid voor, met lage belastingen, weinig overheidsdiensten en weinig regelgeving.

- Respect voor diverse leefstijlen (links) tegenover respect voor traditionele waarden (rechts).

Linkse partijen staan een religieus neutrale overheid voor, terwijl rechtse partijen traditionele en religieuze waarden willen verankeren in wetgeving. Links geeft meer rechten aan minderheden (homoseksuelen, vreemdelingen en vrouwen), terwijl rechtse partijen meer hechten aan traditionele leefstijlen.

- Internationaal, kosmopolitisch denken (links) tegenover nationalistisch patriottisme (rechts).

Linkse partijen streven naar een open samenleving waarbij internationaal wordt samengewerkt. Rechtse partijen zijn huiverig om macht af te staan aan internationale instituties en willen de invloed en instroom van buitenlanders beperken.

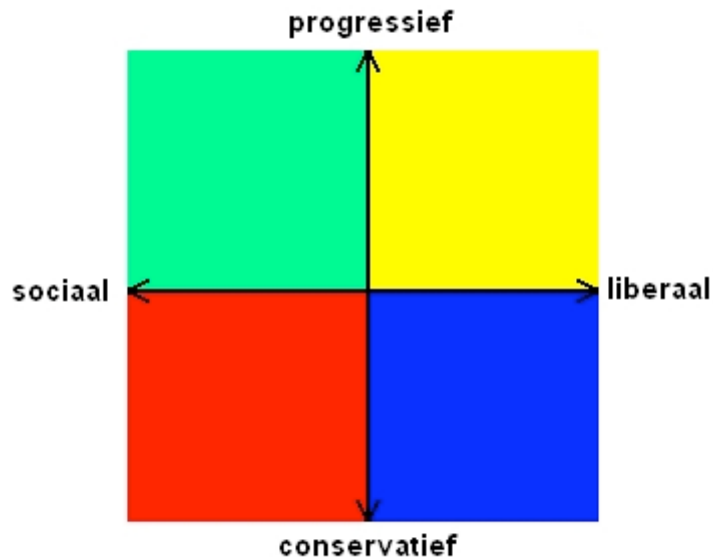
- Progressief -conservatief

Links kan worden onderscheiden als progressief, een ander woord voor ‘gericht op verandering’. En rechts wordt vaak vereenzelvigd met conservatief, dat niet meer betekent dan ‘gericht op behoud van de bestaande situatie en de gevestigde waarden en normen of teruggaan naar een vroegere situatie.’”

¹⁵ *Politiek spectrum.*

2.4.3 Wikipedia II

Indeling in assenstelsel



In Wikipedia wordt ook een indeling gemaakt van links en rechts gemaakt in een assenstelsel. Dit assenstelsel bestaat uit de as progressief- conservatief en de as sociaal- liberaal en sluit daarmee voor een deel aan op de tekst uit de vorige paragraaf. Deze indeling voegt echter het een en ander toe. De uitleg die bij de indeling van dit assenstelsel gegeven wordt, luidt als volgt:

“In het politieke spectrum vallen links en rechts samen met respectievelijk optimistische en pessimistische mensbeelden. Het optimistische mensbeeld gaat er van uit dat ieder mens geneigd is tot sociaal gedrag en daarnaast talloze capaciteiten heeft. De mensen zijn in die visie als gelijken te beschouwen. Het pessimistische mensbeeld daarentegen ziet de mens als een wezen dat steeds uit is op zijn eigenbelang, in een uiterst geval tot egoïsme. Daarnaast gelooft het dat er grote verschillen zijn in aanleg tussen de mensen, er is dus een fundamentele ongelijkheid.(...)

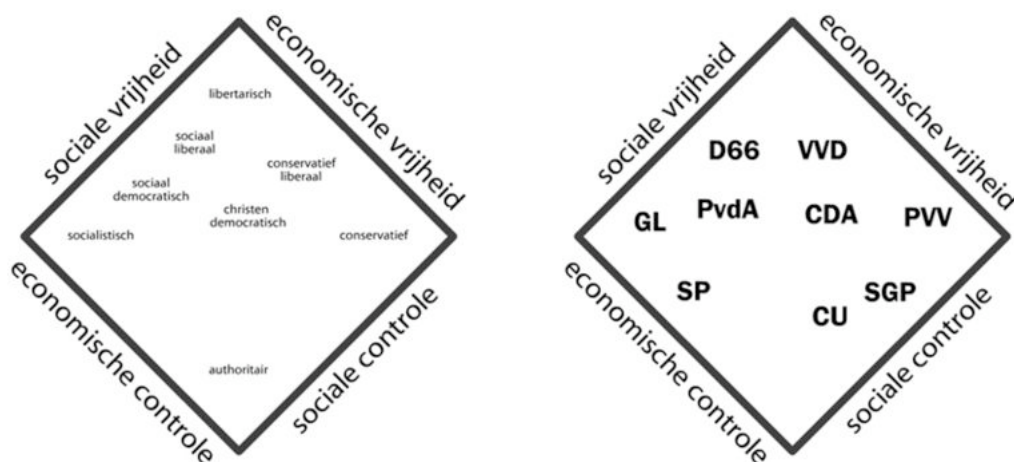
Er zijn meer verschillen tussen links en rechts. Linkse partijen streven naar een andere, in hun ogen rechtvaardiger verdeling van rechten, plichten en bezit met daarin een centrale rol voor de overheid. Rechtse partijen menen dat iedereen in eerste instantie voor zichzelf verantwoordelijk is en dat de staat daarin slechts een relatief bescheiden rol kan spelen. Vandaar dat links gezien kan worden als sociaal en rechts als liberaal. Daarbij staat liberaal voor meer vrijheid voor het individu, en sociaal voor meer saamhorigheid en bijbehorend voor elkaar zorgen (wat dus uiteindelijk minder vrijheid inhoudt voor het individu). Hierbij wordt sociaal/liberaal los gezien van progressief/conservatief, waardoor een

politiek assenstelsel vorm krijgt (zie afbeelding). Op deze manier zijn er vier basisstromingen te onderscheiden:

- sociaal progressivisme (groen);
- sociaal conservatisme (rood);
- progressief liberalisme (geel);
- conservatief liberalisme (blauw)."

2.4.4 De vrijheden van Nolan

Een alternatief voor de één -dimensionale links -rechts as is het tweedimensionale vrijheden spectrum van de Amerikaanse libertair David Nolan¹⁶. Hij heeft een spectrum ontworpen waarmee partijen en stromingen worden ingedeeld naar economische en sociale vrijheden.



- De economische vrijheden betreffen de mate waarin een partij of politieke stroming naar overheidsinmenging in de economie streeft. Denk hierbij aan zaken als belasting, subsidies en het aanbieden van overheidsvoorzieningen (sociale zekerheid, onderwijs, zorg, ontwikkelingshulp). Liberale partijen streven van oudsher naar weinig economische overheidsinmenging, terwijl socialistische partijen de economie vanuit de overheid willen aansturen.
- De sociale vrijheden betreffen de mate waarin een partij of politieke stroming naar overheidsinmenging in de samenleving streeft. Denk hierbij aan zaken als burgervrijheden (abortus, euthanasie, homohuwelijk, drugsbeleid) en verboden (verbod op prostitutie, boerkaverbod, verbod op godslastering). Liberale partijen streven van oudsher naar een beperkte rol voor de

¹⁶ Nolan, D.

overheid wat betreft de sociale controle, terwijl confessionele partijen de overheid ziet als bewaker van de sociale controle.

Op de dimensie van Nolan komen socialisten links te staan, liberalen bovenin en conservatieven rechts. Daarmee valt de traditionele links -rechts dimensie redelijk samen met die van de dimensie van Nolan.

2.4.5 Pennings en Keman

Paul Pennings en Hans Keman¹⁷ (beiden professor aan het Departement van politieke wetenschap van de Vrije Universiteit) analyseren kwesties die geassocieerd worden met links en rechts in de Nederlandse politiek. Volgens Pennings en Keman worden de volgende kwesties geassocieerd met linkse partijen:

- Een positieve houding ten aanzien van democratische waarden.
- Een positieve houding ten aanzien van 'nationalisatie'.
- Een positieve houding ten aanzien van het vraagstuk van de sociale rechtvaardigheid en het opkomen voor de belangen van de werkende bevolking.
- Een positieve houding ten aanzien van vrede, maar een negatieve houding ten aanzien van leger en bewapeningswedloop.

Volgens Pennings en Keman worden de volgende kwesties geassocieerd met rechtse partijen:

- Een positieve houding ten aanzien van efficiënt bestuur en zuinig overheidsbeleid.
- Een positieve houding ten aanzien van economische vrijheid, selectieve economische prikkels vanuit de overheid en het stimuleren van de markteconomie.
- Een positieve houding ten aanzien van inperking van de verzorgingsstaat en van de publieke onderwijsarrangementen.
- Een positieve houding ten aanzien van ordehandhaving (law and order).
- Een positieve houding ten aanzien van leger en bewapening.

Pennings en Keman vatten bovenstaande verdeling samen door te stellen dat de kwesties waar rechtse partijen zich sterk voor maken veelal liggen in de private sfeer (uitgezonderd het leger) en dat linkse kwesties vooral betrekking hebben op de versterking van de publieke sfeer.

¹⁷ Pennings, P. & Keman, J.E.

2.4.6 Pelikaan en van der Meer

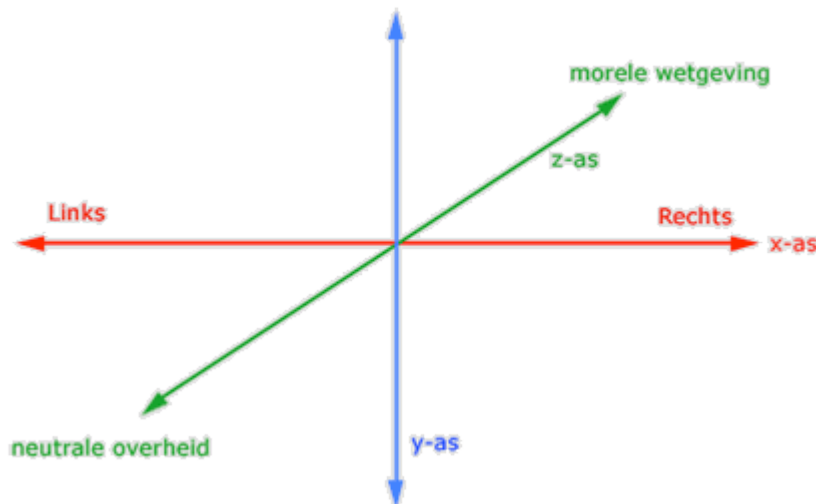
De heer Pelikaan en de heer van der Meer¹⁸ (beiden docent bij de faculteit Politieke wetenschap van de Universiteit Leiden) baseren de dimensies waaruit volgens hun links en rechts uit bestaan op drie grote politieke stromingen: het confessionalisme, het socialisme en het liberalisme.

De drie politieke dimensies zijn:

- de economische dimensie;
- de communautaire dimensie;
- de ethische dimensie.

In figuur 1 zijn de drie politieke dimensies van het ruimtelijke model afgebeeld door middel van de drie lijnen.

Figuur 1 ruimtelijk model



De economische dimensie (x-as)

De posities van politieke partijen op de economische dimensie (klassieke links - rechtstegenstelling) worden bepaald aan de hand van standpunten als vóór of tegen lastenverlichting, vóór of tegen marktwerking in de gezondheidszorg en vóór of tegen meer liberalisering (privatisering) van collectieve voorzieningen (zoals openbaar vervoer en elektriciteit). Als een partij in het verkiezingsprogramma tegen dit soort voorstellen is, komt de partij links op de dimensie te staan, en als een partij vóór is, komt de partij rechts te staan.

¹⁸ Pelikaan, H. & Meer, T. van der

De communautaire dimensie (y-as)

Bij de communautaire dimensie staat het individualisme tegenover het gemeenschapsdenken (het communitarisme). Voor een positie op de communautaire dimensie is gekeken naar de standpunten van politieke partijen ten aanzien van het maatschappelijk middenveld (wel of niet bindend verklaren van CAO's), het gezin (het verhogen van de kinderbijslag) en andere aspecten die een rol spelen in het gemeenschapsdenken (zondag als collectieve rustdag) en opvattingen ten aanzien van de individualisering van de samenleving.

Ethische dimensie (z-as)

De derde politieke dimensie wordt gekenmerkt door ethische vraagstukken: aan het ene uiteinde staat de neutrale overheid, aan het andere uiteinde de morele overheid. De ethische vraagstukken hebben betrekking op opvattingen over euthanasie, openstelling van het huwelijk voor homoparen, adoptie van kinderen door homoparen, en het legaliseren van softdrugs.

2.5 De verschillen en overeenkomsten van de bronnen

De zes geraadpleegde bronnen vertonen een aantal verschillen en overeenkomsten. Hieronder volgen de belangrijkste.

In de zes geraadpleegde bronnen komt een aantal definities steeds terug. Zo wordt er zowel door Woerdman als door Nolan een onderscheid gemaakt tussen vrijheid in economisch opzicht en niet-economisch opzicht om uit te leggen waar links en rechts in verschillen. Wikipedia noemt ook twee vergelijkbare verschillen; links wil een sterke overheid op economisch gebied en op niet-economisch gebied een terughoudende overheid, terwijl rechts een 'kleine' overheid wil op economisch gebied en een actieve overheid op niet-economisch gebied. Verder wordt er in Woerdman en Wikipedia een link gelegd tussen links en progressief enerzijds en rechts en conservatief anderzijds.

Er zijn ook verschillen te zien tussen de zes bronnen. Zo heeft alleen Wikipedia het over de achterliggende mensbeelden; links zou een optimistisch mensbeeld hebben, rechts een pessimistisch mensbeeld. Pennings en Keman vatten hun gevonden verschillen tussen links en rechts samen door te stellen dat de rechtse partijen zich sterk maken voor kwesties in de private sfeer en linkse partijen voor kwesties in de publieke sfeer. Een opvallend verschil tussen Wikipedia en

Pennings en Keman is dat Wikipedia rechts als nationalistisch bestempelt, terwijl Pennings en Keman links als nationalistisch bestempelen. Dit zou verklaard kunnen worden door de verschillen in opvattingen wat betreft dit standpunt. Zo heeft de SP (volgens Woerdman wordt dit door politicologen vaak gezien als meest linkse partij) een conservatiever standpunt ten opzichte van de bevoegdheden van de Europese Unie dan GroenLinks (de meest linkse partij na de SP).

Volgens Pelikaan en van der Meer bestaan links en rechts uit drie dimensies; de economische dimensie, de communautaire dimensie (gemeenschapsdenken vs individualisme) en de ethische dimensie (neutrale overheid vs morele overheid). De posities van de politieke partijen in deze dimensies wordt bepaald door standpunten die bij de dimensie passen. Deze standpunten sluiten voor een groot deel aan bij de typeringen van links en rechts door de overige drie bronnen. Zo passen de vrijheid in niet- economisch opzicht van Woerdman, de sociale vrijheden en de religieus neutrale overheid en de overheid die traditionele en religieuze waarden wil verankeren in wetgeving, goed in de ethische dimensie van Pennings en Keman.

In het onderstaande schema vat ik de standpunten van links en rechts uit de geraadpleegde bronnen samen:

Links	Rechts
Economie	Economie
Beperking van vrijheid: <ul style="list-style-type: none"> · centrale rol voor de overheid bij verdeling van rechten en plichten en bezit (nivellering); · vóór lastenverlichting. Staatsinterventie: <ul style="list-style-type: none"> · tegen meer liberalisering (privatisering) van collectieve voorzieningen (zoals openbaar vervoer, elektriciteit) tegen marktwerking in de zorg; · behouden van de verzorgingsstaat en van publieke onderwijsarrangementen (in stand houden van sociale wetgeving en het bindende karakter van CAO's). 	Vrijheid: <ul style="list-style-type: none"> · bescheiden rol voor de overheid bij verdeling van rechten en plichten en bezit (minder nivellering); · tegen lastenverlichting. Staatsinterventie: <ul style="list-style-type: none"> · vóór meer liberalisering (privatisering) van collectieve voorzieningen (zoals openbaar vervoer en elektriciteit) vóór marktwerking in de zorg; · inperken van de verzorgingsstaat en van publieke onderwijsarrangementen (inperken van sociale wetgeving en het bindende karakter van CAO's).

Niet-economisch opzicht	Niet-economisch opzicht
<p>Waarden:</p> <ul style="list-style-type: none"> · respect voor diverse leefstijlen; · religieus neutrale overheid/ geen overheidsinmenging in de samenleving; <p>Ethiek:</p> <ul style="list-style-type: none"> · progressief: openstaan voor vernieuwende leefstijlen (huwelijk openstellen voor homoseksuelen, maatregelen t.b.v. emancipatie van vrouwen, tolerantie voor vreemdelingen); · pro choice; pro euthanasie, abortus en dergelijke. <p>Mensbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> · individu wordt beïnvloed door omstandigheden; · optimistisch mensbeeld. Ieder mens is geneigd tot sociaal gedrag en heeft daarnaast talloze capaciteiten. De mensen zijn als gelijken te beschouwen; · saamhorigheid en voor elkaar zorgen, gemeenschapsmensen, gelijkheid. <p>Landsbestuur:</p> <ul style="list-style-type: none"> · positieve houding t.a.v. democratische waarden. <p>Militair:</p> <ul style="list-style-type: none"> · negatieve houding t.a.v. militair ingrijpen. <p>Rechtsysteem:</p> <ul style="list-style-type: none"> · preventieve aanpak criminaliteit; · sociale grondrechten. <p>Invloeden van buitenaf:</p> <ul style="list-style-type: none"> · internationaal, kosmopolitisch 	<p>Waarden:</p> <ul style="list-style-type: none"> · respect voor traditionele waarden; · traditionele en religieuze waarden verankeren in wetgeving/ wel overheidsinmenging/morele overheid; <p>Ethiek:</p> <ul style="list-style-type: none"> · conservatief: hechten aan traditionele leefstijlen (huwelijk alleen voor heteroparen, geen maatregelen t.b.v. emancipatie van vrouwen, vreemdelingen moeten integreren); · pro life. <p>Mensbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> · individu heeft capaciteiten genoeg om zelfredzaam te zijn; · pessimistisch mensbeeld. De mens is steeds uit op zijn eigenbelang, in een uiterst geval tot egoïsme. Er zijn grote verschillen in aanleg tussen mensen, er is dus een fundamentele ongelijkheid; · meer vrijheid voor het individu, individualisme, eigen verantwoordelijkheid. <p>Landsbestuur:</p> <ul style="list-style-type: none"> · positieve houding t.a.v. efficiënt bestuur en zuinig overheidsbeleid. <p>Militair:</p> <ul style="list-style-type: none"> · positieve houding t.a.v. militair ingrijpen. <p>Rechtsysteem:</p> <ul style="list-style-type: none"> · hardere straffen; · klassieke grondrechten. <p>Invloeden van buitenaf:</p> <ul style="list-style-type: none"> · nationalistisch patriottisch denken.

denken.	
---------	--

2.6 De indeling van de politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in links en rechts

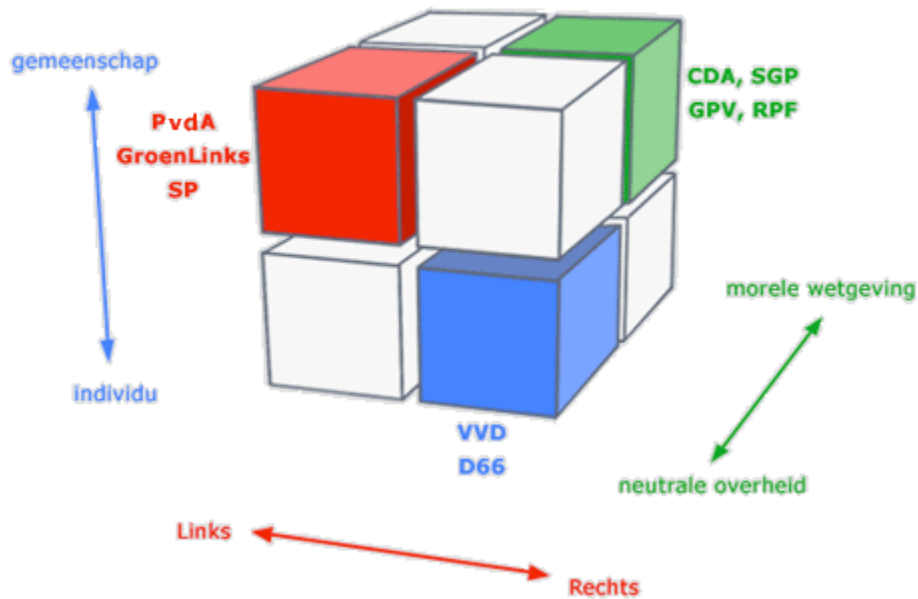
Op basis van de standpunten zijn de politieke partijen te plaatsen in de links- en rechtsschaal. De socialistische partijen (PvdA, SP en GroenLinks) zijn economisch gezien links, ze zijn verder vóór een neutrale overheid en ze onderschrijven het gemeenschapsdenken. De christelijke partijen (CDA, SGP, GPV en RPF¹⁹) zijn economisch gezien rechts, voor morele wetgeving en ook zij delen het gemeenschapsdenken. De liberale partijen (VVD en D66) zijn economisch gezien rechts, vóór individuele vrijheid en vóór een neutrale overheid. Sommige partijen, zoals het CDA zijn vóór meer marktwerking in de gezondheidszorg en tegen meer privatisering en dat betekent dat het CDA tussen de linkse en rechtse partijen komt te staan.

In figuur 2 afkomstig uit het artikel van Pelikaan en van der Meer worden de posities van de verschillende politieke ideologieën of stromingen en politieke partijen op de links- en rechtsschaal, op de houding ten opzichte van een neutrale en morele overheid en op de houding ten opzichte van gemeenschapsmensen en individualisme inzichtelijk gemaakt.

De drie grote politieke stromingen, het confessionalisme, het socialisme en het liberalisme, hebben in figuur 2 ieder een eigen kleur gekregen. Het socialistische blok is rood, het confessionele blok is groen en het liberale blok is blauw.

¹⁹ Deze tekst en het model stamt uit 1998. Inmiddels zijn de GPV en de RPF (in 2000) gefuseerd in de Christen Unie

Figuur 2 Posities van partijen in ruimtelijk model in 1998



In figuur 2 is goed te zien dat er binnen dezelfde ideologische stroming verschil is tussen de bijhorende politieke partijen. Zo neemt bijvoorbeeld de VVD in economisch opzicht een rechtser plaats in dan D66. Binnen het rode blok van de socialistische partijen zijn er ook duidelijke verschillen tussen de 'linkse' partijen SP en GroenLinks en de meer gematigde sociaal- democratische partij, de PvdA.

2.7 Conclusies

Alhoewel het soms populair is onder politici niet van linkse en rechtse partijen te spreken, omdat partijen zich niet op deze manier willen afficheren, is het wel degelijk mogelijk om te spreken van linkse en rechtse standpunten. Deze kunnen ingedeeld worden in economische en niet- economische standpunten, zoals in het schema in paragraaf 2.5. Een voorbeeld van een standpunt in economisch opzicht is wat betreft links het streven naar een centrale rol voor de overheid bij de verdeling van rechten en plichten en bezit (nivellering). Rechts streeft juist naar een bescheiden rol voor de overheid bij de verdeling van rechten en plichten en bezit (nivellering). Als deze standpunten in de uiterste vorm weergegeven worden met alle tussenliggende standpunten is het mogelijk te bepalen welke bij links en welke bij rechts past. De controverse tussen links en rechts kan op deze manier neutraal worden weergegeven. Beide politieke richtingen kunnen dan ook gelijkwaardig aan elkaar worden voorgesteld aan de leerlin-

gen. Deze kunnen dan op hun beurt aan de hand van hun wereldbeeld kijken welke politieke richting het beste bij ze past.

Hoofdstuk 3 Schoolmethodes

In hoofdstuk twee hebben we gekeken naar de behandeling van de indeling links en rechts. In dit hoofdstuk gaan we kijken naar de belangrijkste kenmerken van de maatschappijleer- en burgerschapmethodes om in het volgende hoofdstuk te kunnen kijken of er een verband bestaat tussen de kenmerken van de schoolmethodes en het aantal politiekneutrale standpunten.

In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de deelvraag:

Wat zijn de belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes voor maatschappijleer en burgerschap?

Teneinde deze vraag te kunnen beantwoorden zal ik allereerst kijken naar de verschillende schooltypen en naar de status, het primaire (en eventuele secundaire) leerdoel(en) en de thema's per schooltype. Deze context toont de verschillen tussen de schooltypes, die verschillen komen terug in het antwoord op de vraagstelling van dit hoofdstuk.

Om de deelvraag over de belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes te beantwoorden is ten eerste gekeken naar de hoeveelheid informatie die de verschillende methodes besteden aan het onderwerp politiek. Ten tweede is gekeken naar de structuur en de opbouw van de verschillende methodes met betrekking tot dit thema. In de conclusie volgt het antwoord op de deelvraag.

3.1 De positie van maatschappijleer in het VO en burgerschap in het MBO

Hieronder volgt een korte beschrijving van maatschappijleer volgens de vier schooltypes VMBO, HAVO, VWO en MBO. Er wordt gekeken naar de status en de leerdoelen van dit vak.

3.1.1 De niveaus en vorm waarin maatschappijleer voorkomt in het voortgezet onderwijs

VMBO

In het VMBO is maatschappijleer verdeeld in maatschappijleer 1 en 2. We kijken eerst naar de status en leerdoelen van maatschappijleer 1 en vervolgens naar die van maatschappijleer 2.

Maatschappijleer 1 is een algemeen verplicht vak. Voor het vak is een minimum van tachtig uren voorgeschreven, door de school naar keuze te programme-

ren in leerjaar drie of vier, of een combinatie van beide leerjaren. Het vak wordt alleen in het schoolexamen afgesloten.

De eindterm betreffende politieke ideologieën, stromingen en partijen is:

“De kandidaat kan gegeven standpunten van politieke partijen in verband brengen met politieke stromingen, zoals: liberalisme, sociaal-democratie, christen-democratie en extreem rechts.”

Maatschappijleer 2 kan gekozen worden in het sectordeel van de sector Zorg en Welzijn. Bovendien geldt dat kandidaten in de sector Economie in plaats van het sectorvak Frans of Duits in bepaalde gevallen kunnen kiezen voor maatschappijleer 2. Het betreft leerlingen die in de basisvorming vrijgesteld waren van het volgen van Frans of Duits als tweede moderne vreemde taal. Daarnaast kan het vak in de gemengde en theoretische leerweg gekozen worden in het vrije deel.

De eindterm²⁰ betreffende politieke ideologieën, stromingen en partijen is:

“De kandidaat kan in gegeven standpunten de uitgangspunten herkennen van politieke partijen en stromingen. Hierbij onderscheidt hij/zij de volgende politieke stromingen en partijen:

- de liberale stroming en partijen;
- de sociaaldemocratische stroming en partijen;
- de christendemocratische stroming en partijen;
- de rechts-extremistische stroming.”

HAVO

Op de HAVO is maatschappijleer een verplicht vak in 4 of 5 HAVO en wordt afgesloten met een schoolexamen.

De eindterm²¹ betreffende politieke ideologieën, stromingen en partijen is:

“De kandidaat kan de belangrijkste politieke stromingen onderscheiden en herkennen.

Daarbij kan hij:

- een omschrijving geven van het begrip ideologie;
- uitgangspunten van de belangrijkste politieke stromingen omschrijven;
 - in een (actueel) voorbeeld belangrijke uitgangspunten van deze stromingen herkennen;

²⁰ Gijselhart, V. e.a

²¹ Gijselhart, V. e.a

- standpunten van politieke partijen in Nederland in verband brengen met politieke stromingen;
- gegeven uitspraken herkennen als kenmerkend voor bepaalde politieke partijen.
- criteria onderscheiden volgens welke politieke partijen worden ingedeeld en standpunten van politieke partijen aan de hand hiervan typeren.”

VWO

Op het VWO is maatschappijleer een verplicht vak vanaf 4 of 5 VWO en wordt het afgesloten met een schoolexamen.

De eindterm²² betreffende politieke ideologieën, stromingen en partijen is:

“De kandidaat kan de belangrijkste politieke stromingen onderscheiden en herkennen.

Daarbij kan hij:

- een omschrijving geven van het begrip ideologie;
- uitgangspunten van de belangrijkste politieke stromingen omschrijven;
 - in een (concreet) voorbeeld belangrijke uitgangspunten van deze stromingen herkennen;
 - standpunten van politieke partijen in Nederland in verband brengen met politieke stromingen;
 - gegeven uitspraken herkennen als kenmerkend voor bepaalde politieke partijen.
- criteria onderscheiden volgens welke politieke partijen worden ingedeeld en standpunten van politieke partijen aan de hand hiervan typeren.”

MBO

Het MBO kent een complexe structuur met verschillende opleidingen, niveaus en trajecten. Het is niet nodig om uitgebreid op die structuur in te gaan. Wel belangrijk om te weten is dat binnen alle opleidingen, niveaus en trajecten zogenaamde ‘burgerschapscompetenties’ behaald moeten worden.

Burgerschap bevat zeven kerntaken. Deze kerntaken vervangen de eindtermen.

Kerntaak 3²³ gaat over politiek: “De deelnemer participeert in het politieke domein, in besluitvorming en beleidsbeïnvloeding: De burger oriënteert zich op

²² Gijselhart, V. e.a

verschillende meningen en opvattingen over onderwerpen waarover politieke besluiten genomen worden. Hij verzamelt informatie en vergelijkt informatie uit diverse bronnen met elkaar. De burger vormt op basis van de verzamelde informatie en persoonlijke overwegingen een eigen mening, waarbij hij rekening houdt met zijn eigen belangen en de belangen van anderen. De burger maakt keuzes die in lijn zijn met zijn persoonlijke overwegingen.”

3.2 De belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes

In het volgende deel kijken we naar de hoeveelheid en de opbouw van de informatie gewijd aan de politiek van de verschillende methodes.

3.2.1 Het aantal bladzijden

In deze paragraaf kijken we naar de hoeveelheid pagina's die de verschillende methodes aan politiek besteden. Voor dit onderzoek zijn 25 methodes geraadpleegd. In totaal worden 152 bladzijden aan politiek besteed in de maatschappijleermethodes. Het minimum aantal bladzijden is twee. Vijf methodes besteden twee pagina's aan politiek. Dit zijn allemaal methodes voor maatschappijleer 1 voor de VMBO basisberoepsgerichte leerweg en voor de kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg. Het maximum aantal pagina's is 25 en dit komt voor bij één methode. Dit is een methode voor maatschappijleer 2 voor het VMBO kgt- niveau.

Er worden in totaal 31 bladzijden aan politiek besteed in de methodes voor maatschappijleer 1. Er worden in totaal 66 bladzijden aan politiek besteed in de methodes voor maatschappijleer 2. In de maatschappijleermethodes voor de HAVO en VWO worden 34 bladzijden aan politiek besteed.

Er worden in totaal 21 bladzijden aan politiek besteed in de burgerschapmethodes. Hier moet ik de opmerking plaatsen dat ik een methode die digitaal is niet meegeteld heb, omdat de tekst verdeeld is over verschillende sites. Het is daarom moeilijk te bepalen hoeveel bladzijden deze tekst zou beslaan.

De methode die het meest aantal bladzijden aan politiek besteedt, doet dit in twaalf bladzijden.

²³ *Leren, loopbaan en burgerschap* pp.6

3.2.3 De opbouw van de hoofdstukken

Zoals gezegd in de paragraaf 1.4 over onderzoekstechnieken heb ik ook gekeken naar de manier waarop de hoofdstukken over politiek zijn opgebouwd. In deze paragraaf behandel ik de resultaten.

De opbouw van de hoofdstukken over politiek verschilt per methode. De meeste VMBO- methodes wisselen tekst, opgaven en bronnen af. Ze geven een opsomming van standpunten ingedeeld in politieke partijen of ingedeeld in links en rechts. De meeste nadruk in de tekst over politiek ligt op de drie politieke stromingen en op de politiek links en rechts. De politieke partijen worden niet altijd behandeld. Als ze wel worden behandeld dan gebeurt dat aan de hand van de politieke stromingen en links en rechts. Bij de HAVO-, VWO- en MBO - methodes staat vaker alleen tekst, zonder opgaven en bronnen. Verder is er in deze methodes meer aandacht voor de politieke partijen.

De MBO- methodes Connect en Context! zijn beiden digitale methodes die werken met informatie op een website waarvoor een inlogcode nodig is. Connect is de enige die bij elke kerntaak van burgerschap verschillende hoofdstukken heeft. Bij elk hoofdstuk komen dezelfde onderdelen terug: studiewijzer, bron, jezelf, kennis, doen, reflectie en toets. De kerntaak politiek bestaat uit vier paragrafen, waarvan *Politiek. Toch leuk?* en *Stem op mij* over politieke partijen en politieke stromingen gaan. Bij het onderdeel kennis van *Politiek. Toch leuk?* zit ook een deel wat 'verdieping' heet. De methode Context heeft per kerntaak activiteiten, hulpmiddelen en tekstbronnen. De tekstbronnen over verschillende politieke opvattingen staan zijn 'politieke stromingen' en 'politieke partijen'.

3.3 Conclusies

Op de vraag van dit hoofdstuk welke de belangrijkste kenmerken van de schoolmethodes voor maatschappijleer en burgerschap zijn, concludeer ik het volgende. De schoolmethodes voor het voortgezet onderwijs besteden minstens twee bladzijden aan politiek. Vijf methodes besteden precies twee pagina's aan politieke stromingen en partijen. Dit zijn allemaal methodes voor maatschappijleer 1 voor de VMBO basisberoepsgerichte leerweg en voor de kaderberoepsgerichte- en gemengde en theoretische (kgt) leerweg. Het hoogste aantal bladzijden die een methode aan politieke partijen en stromingen besteedt is 25. Dit betreft een methode voor maatschappijleer 2 voor de VMBO kgt -leerweg.

De eindtermen voor maatschappijleer in het voortgezet onderwijs liggen vast. Deze vormen de basis voor de schoolmethodes. De beperkte eindterm voor

maatschappijleer 1 over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen verklaart het aantal bladzijden (2) wat er aan wordt besteed in methodes voor maatschappijleer 1. We zien dus dat het aantal pagina's is afgestemd op de leerdoelen van de verschillende schooltypes.

De meeste VMBO- methodes wisselen tekst, opgaven en bronnen af. De meeste nadruk in de tekst over politiek ligt op de drie politieke stromingen en op links en rechts. De politieke partijen worden niet altijd behandeld. Als ze wel worden behandeld, gebeurt dat aan de hand van de politieke stromingen en links en rechts. Bij de HAVO-, VWO- en burgerschapmethodes staat vaker alleen tekst, zonder opgaven en bronnen. Verder is er meer aandacht voor de politieke partijen in deze methodes.

Twee burgerschapsmethodes zijn digitaal. Er staat informatie op een website waar een inlogcode voor nodig is.

Hoofdstuk 4 Politiekneutrale standpunten

Dit hoofdstuk is gewijd aan de behandeling van de indeling links en rechts, zoals uiteengezet in hoofdstuk 2, door de maatschappijleer- en burgerschapmethodes zoals uiteengezet in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk geef ik antwoord op de deelvraag:

In hoeverre komen politiekneutrale standpunten voor in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes?

Teneinde deze vraag te beantwoorden heb ik tevens gekozen voor een methode uit de communicatieleer. Het gaat erom dat in een communicatieboodschap verschillende lagen te onderscheiden zijn, die duidelijk maken hoe de zender de boodschap beïnvloedt. Deze methode wordt uiteengezet in het eerste deel. In het tweede deel heb ik de methodes van maatschappijleer getoetst aan deze methode volgens de drie thema's uit de indeling tussen links en rechts:

- rol van de overheid;
- persoonlijke en economische vrijheid;
- verdeling van macht;
- overig.

In de laatste paragraaf komen de belangrijkste conclusies aan bod.

4.1 Een casus

In de paragraaf 1.4 over onderzoekstechnieken heeft u kunnen lezen dat ik verschillende vormen van onderzoek heb toegepast. De resultaten van het literatuuronderzoek over politiek links en rechts heeft u kunnen lezen in hoofdstuk twee.

Mijn andere literatuuronderzoek betreft theorie over de wijze waarop de inhoud van een boodschap wordt beïnvloed. In de theorie die ik daarover heb gevonden in het boek 'Leren communiceren'²⁴ spreekt men van vier lagen in een communicatieboodschap:

- De referentiële laag : is de inhoud (de feiten en begrippen) juist?
- De expressieve laag : klinken er persoonlijke opvattingen, normen en waarden, gevoelens en wensen in door?
- De appellerende laag: klinkt er een (impliciete) boodschap in door?

²⁴ Steehouder, M. e.a. pp. 24

- De relationele laag : klinkt er in door hoe de auteur(s) tegen de doelgroep aankijkt?

Het empirisch onderzoek naar het aantal politiekneutrale standpunten in de methodes heb ik aan de hand van deze vier lagen uitgevoerd. De scores die deze lagen krijgen zegt iets over de politieke neutraliteit van de teksten over politieke ideologieën, stromingen en partijen in de maatschappijleer- en burger-schapmethodes. Deze werkwijze licht ik hier verder toe aan de hand van een casus. Ik analyseer een citaat uit een maatschappijleermethode op de referentiële laag, de appellerende laag, de expressieve laag en de relationele laag:

De SP en GroenLinks willen veel meer geregeld zien voor zwakke groepen in de samenleving. De welvaart moet eerlijker verdeeld zijn. Dus bijvoorbeeld: goedkopere medische zorg, betere pensioenen. De rijken moeten daar via belasting aan meebetalen. GroenLinks wil ook meer aandacht voor het milieu.²⁵

Allereerst kijken we naar de referentiële laag in dit citaat, oftewel we stellen ons de vraag of de inhoud, de feiten, begrippen en gebeurtenissen juist zijn. Als we kijken naar dit citaat valt onder andere op dat over de SP en GroenLinks (beide linkse partijen) wordt gezegd dat zij meer geregeld willen zien voor de zwakke groepen in de samenleving. Dit standpunt van de SP en GroenLinks betreft de rol van de overheid bij de verdeling van de welvaart. Om te kunnen spreken van een neutraal standpunt zou dit standpunt vergeleken moeten worden met het standpunt van de VVD over de rol van de overheid bij de verdeling van de welvaart. In deze methode wordt het standpunt van de SP en GroenLinks echter vergeleken met het standpunt van de VVD om te willen streven naar economische vrijheid:

De overheid moet niet zoveel willen regelen, vindt de VVD. Laat de mensen het maar zelf uitzoeken. Wie het niet zelf kan, heeft pech.

Zodoende blijkt de inhoud van deze tekst niet politiekneutraal te zijn. Opmerkelijk hierbij is dat de tekst niet politiekneutraal is doordat er geen evenwicht is in de aangeboden gegevens: er worden standpunten met elkaar vergeleken die niet te vergelijken zijn omdat ze andere onderwerpen betreffen: de rol van de overheid bij het verdelen van de welvaart wordt vergeleken met het streven naar economische vrijheid.

²⁵ Blikopener maatschappijleer 1 voor vmbo bovenbouw. Basis-editie. pp. 72-73

Om de expressieve laag in het citaat te ontdekken kijken we iets verder in het citaat. Hier lezen we dat de SP en GroenLinks goedkopere medische zorg willen. In hoofdstuk twee lezen we echter dat de linkse partijen tégen marktwerking in de zorg zijn en dat rechtse partijen vóór marktwerking in de zorg zijn. Het is voor te stellen dat als de auteur spreekt over goedkopere medische zorg bij de SP en GroenLinks, hij inschat dat marktwerking in de zorg tot duurdere medische zorg zou leiden vanuit zijn persoonlijke opvatting. Een ander zou wellicht beweren dat marktwerking in de zorg juist tot goedkopere medische zorg zal leiden. Dit is een verschil in opvatting die tot interessante discussies kan leiden. Het is echter niet bevorderend voor de neutraliteit van de referentiële boodschap over de verschillen tussen de linkse en de rechtse partijen om de persoonlijke opvatting van de auteur in de tekst te verwerken.

Vervolgens kijken we naar de appellerende laag in het citaat. In dit citaat is die er niet. Een voorbeeld van een appellerende laag die zou kunnen voorkomen in een tekst zoals in het citaat, zou zijn als de tekst werd ingeleid met een casus over een het hoge aantal dodelijke slachtoffers als gevolg van de dure medische zorg in de VS. De impliciete boodschap is dat de wens van de SP en GroenLinks wat betreft goedkopere medische zorg mensenlevens scheelt. Deze boodschap beperkt de neutraliteit van de tekst doordat de aangeboden gegevens slechts een deel van de werkelijkheid weergeven.

Ten slotte kijken we naar de relationele laag in dit citaat. In dit citaat is deze niet aanwezig. Een mogelijk voorbeeld van een relationele laag in dit verband zou de opmerking zijn: *We vinden toch allemaal dat de medische zorg goedkoper moet worden?!* De auteur betreft de lezer op deze manier bij zijn persoonlijke opvatting over het goedkoper worden van de medische zorg en beïnvloedt daarmee de neutraliteit van de tekst.

Nu we hebben gekeken naar de werkwijze van het empirische onderzoek aan de hand van een casus, is het tijd om nu daadwerkelijk de resultaten van het door mij verrichte empirische onderzoek te bekijken. De resultaten zijn verdeeld in de volgende thema's:

- rol van de overheid;
- vrijheden;
- macht;
- overige politieke onderwerpen.

4.2 Rol van de overheid

In deze paragraaf staat de behandeling van de houding van links en rechts ten opzichte van de rol van de overheid door de maatschappijleer- en burger-schapsmethodes centraal. U heeft in hoofdstuk twee kunnen lezen dat de liberalen geen (of een minder grote) rol van de overheid zien weggelegd bij de verdeling van welvaart, terwijl de sociaal- democraten een grote rol van de overheid zien weggelegd bij de verdeling van welvaart.

4.2.1 De referentiële laag

Als we kijken naar de referentiële laag valt op dat het in totaal twintig keer voorkomt dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *de rol van de overheid* wordt beperkt.

Daarbij vallen vooral de onevenwichtige vergelijkingen tussen linkse, of socialistische, partijen en rechtse, of liberale, partijen, waardoor geïmpliceerd wordt dat de rechtse partijen egoïstischer zijn dan de linkse. De auteurs benadrukken twintig keer de rol van de overheid bij het verdelen van de welvaart bij linkse, of socialistische partijen, terwijl ze bij rechtse of liberale partijen de economische vrijheid, de vrijheid van het individu of de eigen verantwoordelijkheid benadrukken.

In Team²⁶ staat over de liberale visie:

Liberaal staat voor vrijheid. In deze visie is de persoonlijke vrijheid van ieder mens belangrijk. De overheid moet zich niet overal mee bemoeien.

Over de sociaal- democratische visie staat:

De overheid moet zorgen dat de hele samenleving het zo 'goed' mogelijk krijgt.

Dit is een duidelijk voorbeeld van een onevenwichtige vergelijking. De visie van de liberalen over persoonlijke vrijheid wordt vergeleken met de visie van de sociaal- democraten over de rol van de overheid bij het verdelen van de welvaart.

²⁶ Team voor maatschappijleer 1 voor de basisberoepsgerichte leerweg van het VMBO pp.56

Ditzelfde fenomeen zien we terug in Impuls²⁷ waarin het streven naar individuele vrijheid (liberalisme) vergeleken wordt met het streven naar een actieve overheid op sociaal- economisch gebied (sociaal- democratie).

Er zijn ook andere varianten, zoals wat in Blikopener²⁸ staat over het liberalisme:

Voor het liberalisme is economische vrijheid belangrijk. Daarbij horen zo weinig mogelijk overheidsregels. De overheid moet zich bijvoorbeeld niet bemoeien met prijzen van producten. Mensen moeten ook persoonlijke vrijheid hebben en eigen keuzes kunnen maken.

De visie van het liberalisme wordt in Blikopener vergeleken met de volgende visie van de sociaal- democratie:

Sociaal-democratie wil gelijkheid voor iedereen. Een groot verschil in inkomen is volgens hen geen goede zaak. Daardoor krijgen rijke mensen meer kansen. Arme mensen kunnen dure opleidingen niet betalen. Sociaal-democraten (socialisten) willen dat de rijkere mensen de zwaarste lasten dragen. De overheid moet daarvoor zorgen.

Economische vrijheid enerzijds wordt hier vergeleken met economische gelijkheid. U hebt in hoofdstuk twee in de paragraaf 2.2.1 kunnen lezen dat de liberalen ook liever een meer gelijke bezitsverdeling willen, maar dat zij niet vinden dat dit gedwongen tot stand dient te komen. Deze nuance blijkt op geen enkele manier uit de tekst in Blikopener.

Impuls²⁹ gaat nog iets verder in de vergelijking tussen de 'egoïstische' rechtse partijen en de 'betrokken' linkse partijen.

Rechtse partijen vinden sociale ongelijkheid geen probleem. Op economisch gebied pleiten ze voor veel vrijheid voor bedrijven. Mensen moeten zoveel mogelijk worden aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid en niet teveel achterover leunen en hun hand ophouden. In een land met sociale gelijkheid zal de welvaart dalen omdat niemand meer iets extra's gaat doen. Linkse partijen vinden dat de overheid iedereen

²⁷ Impuls voor maatschappijleer 2 voor de basisberoepsgerichte en de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.35

²⁸ Blikopener voor VMBO maatschappijleer 1 voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.73

²⁹ Impuls voor VMBO Maatschappijleer 1 voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.51

zoveel mogelijk kansen moet bieden. Niet iedereen slaagt erin om op eigen kracht en met eigen geld zichzelf te onderhouden.

In het examenkatern Politiek³⁰ worden persoonlijke en economische vrijheid belangrijke waarden genoemd van het liberalisme. De rol van de overheid komt op diverse plekken terug:

Ook nu nog vinden liberalen dat particulier initiatief niet door de overheid mag worden beperkt.

en:

Ook zijn zij voorstander van lage belastingen en lage uitkeringen.

Bij het socialisme wordt de gewenste rol van de overheid als volgt omschreven:

De sociaal-democraten vinden dat alleen een actieve overheid kan zorgen voor gelijkheid in de samenleving. De overheid moet door wetten en maatregelen de zwakkeren meer kansen geven. De algemene leerplicht is zo'n maatregel.

Deze vergelijking tussen het liberalisme en het socialisme roept een aantal vragen op zoals: wat is de opvatting van het socialisme over de rol van de overheid bij particulier initiatief? en wat is de opvatting van het liberalisme over wetten en maatregelen die zwakkeren meer kansen geven? De algemene leerplicht wordt genoemd bij het socialisme als zo'n maatregel, er is echter geen enkele reden om aan te nemen dat het liberalisme over de algemene leerplicht een andere opvatting heeft.

In Actua.ml³¹ staat nog een onevenwichtige vergelijking: de vergelijking tussen links en rechts over werkgelegenheid. Bij links worden de volgende standpunten genoemd:

Zorgen voor banen, meer geld naar onderwijs en zorg ondanks iets hoger begrotingstekort.

³⁰ Examenkatern Politiek voor VMBO maatschappijleer twee voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.104-105

³¹ Actua.ml voor VMBO maatschappijleer 1 alle leerwegen pp.82

De standpunten van links worden vergeleken met de volgende standpunten van rechts:

Zorgen voor meer winst bedrijven. Financieringstekort eerst terugdringen.

Niet alleen in methodes voor het VMBO komen dit soort vergelijkingen voor. In de methode Actua.ml voor HAVO en VWO³² worden de volgende uitgangspunten van het liberalisme genoemd:

Particulier initiatief, de rechtsstaat, vrijmarkteconomie en geen te grote overheidsbemoedienis.

Bij het socialisme worden deze uitgangspunten genoemd:

Gelijkheid, solidariteit, democratisering, arbeid tegenover kapitaal, tegen maatschappelijke ongelijkheid, nivellering en actieve en intense rol van de overheid op sociaal-economisch gebied.

Ook deze opsomming van uitgangspunten roept meer vragen op dan antwoorden. Wat is bijvoorbeeld de opvatting van het liberalisme over solidariteit? De methodes voor burgerschap maken zich ook schuldig aan onevenwichtige vergelijkingen. In Schokland³³ worden de volgende standpunten genoemd van de liberalen:

Vrijheid betekent voor een liberaal vooral politieke en economische vrijheid. Anders gezegd, het individu moet zoveel mogelijk kunnen doen en laten wat hij zelf wil. De overheid moet zich zo weinig mogelijk met de burger bemoeien. (...) Maar ook op economisch gebied streven liberalen zoveel mogelijk naar vrijheid. Vrijheid betekent dat de overheid zich nauwelijks met de economie bemoeit. Dus geen hoge belastingheffing, geen minimum –en maximumprijzen, geen ingewikkelde economische wetten, etc. Je moet werkgevers zoveel mogelijk vrij laten om te produceren wat zij willen.

Deze standpunten van de liberalen worden vergeleken met de volgende standpunten van de sociaal –democraten:

³² Actua.ml voor HAVO en VWO gemeenschappelijk deel pp.219-220

³³ Schokland burgerschap voor niveau 2, 3 en 4 van het MBO pp.299 en pp.302

Sociaal-democraten vinden dat de overheid ervoor moet zorgen dat er meer gelijkheid in de samenleving komt. Dat kan de overheid bijvoorbeeld doen door uitkeringen te geven aan mensen die geen werk hebben. De overheid kan de gelijkheid ook bevorderen door mensen die veel geld verdienen veel belasting te laten betalen.

Ook hier verwijst ik naar de tekst in paragraaf 2.2.1 waar staat dat de liberalen ook liever een meer gelijke bezitsverdeling willen, maar dat zij niet vinden dat deze gedwongen tot stand dient te komen. Doordat de vergelijking in bovenstaand citaat onevenwichtig is blijkt de opvatting van liberalen over de gelijkheid in de samenleving niet. Ook deze tekst is zodoende niet politiekneutraal.

4.2.2 Expressieve laag

Als we kijken naar de expressieve laag valt op dat het in totaal 23 keer voorkomt dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *de rol van de overheid* afwezig is. Dit gebeurt doordat de auteurs in allerlei variaties schrijven dat linkse, of de socialistische partijen opkomen voor de zwakkeren of de zwakkeren beschermen en dat zij voor een eerlijke(re) verdeling van welvaart zijn. Bij rechtse, of liberale partijen worden persoonlijke en economische vrijheid als belangrijke waarden genoemd.

Deze formuleringen van het linkse standpunt roept bij mij de volgende vragen op: Als de auteur stelt dat links staat voor “opkomen voor de zwakkeren in de samenleving”, wat veronderstelt de auteur dan over rechts? Dat rechts zich het lot van de zwakkeren in de samenleving niet aantrekt?

Hieronder kunt u lezen op welke manier de auteurs van twee methodes schrijven over links en rechts met betrekking tot ‘het opkomen voor de zwakkeren’ versus persoonlijke en economische vrijheid:

In het examenkatern Politiek³⁴ staat bij links over de rol van de overheid:

Iedereen moet gelijke kansen krijgen. Daarom moet de overheid actief zijn, vooral om de zwakkeren te beschermen. Denk bijvoorbeeld aan gehandicapten en bejaarden. Op de arbeidsmarkt hebben vooral jongeren, vrouwen en allochtonen een zwakke positie. Links wil dat de overheid deze mensen helpt om een baan te vinden.

³⁴ Examenkatern Politiek voor VMBO maatschappijleer 2 voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp. 119

Op deze tekst zijn een aantal dingen aan te merken. Ten eerste de opmerking dat iedereen gelijke kansen moet krijgen. In feite vindt rechts gelijke kansen wel belangrijk, maar ziet hierin een andere rol voor de overheid dan links. Deze nuance komt in deze tekst onvoldoende naar voren. Er staat achter de opmerking wel dat de overheid actief moet zijn, maar dit wordt onvoldoende uitgelegd. Bij rechts staat dat mensen niet gelijk zijn, maar niets over gelijke kansen. Ten tweede wordt er bij rechts niets gezegd over hoe zij wensen om te gaan met de gehandicapten en bejaarden. Daar staat dat rechtse partijen vaak opkomen voor de hoogste inkomensgroepen. Dat is in dit verband (als zijnde tegengesteld tot opkomen voor de zwakkeren) volstrekt onjuist. Schokland³⁵ gaat zelfs zo ver dat na een stuk tekst over de geschiedenis van het socialisme de zin volgt over socialisten:

Er zijn nog steeds mensen die opkomen voor de belangen van de sociaal zwakkeren in de samenleving. (...) Deze mensen noemden zich vroeger meestal socialisten maar tegenwoordig wordt vooral de term sociaal-democraten gebruikt. Sociaal-democraten gaan uit van het begrip gelijkheid. Ze vinden dat mensen gelijke kansen moeten hebben op onderwijs, werk en inkomen. Ze wijzen erop dat een grote ongelijkheid in de samenleving onrechtvaardig is.

De visie van de liberalen over de rol van de overheid staat in Schokland ³⁶als volgt beschreven:

Tegenwoordig vinden de liberalen dat de overheid zich meer moet bemoeien met de maatschappij. Ze vinden dat de overheid moet zorgen voor een bepaald niveau van sociale zekerheid (uitkeringen), onderwijs, milieu, etc. Maar hun algemene opvatting is nog altijd dat de nadruk moet blijven liggen op het individu en de werking van de vrije markt.

Schokland geeft dus wel aan dat de liberalen ook een, zij het beperkte, rol voor de overheid weggelegd zien bij het organiseren van sociale zekerheid, maar de opvattingen van de liberalen over hoe om te gaan met de zwakkeren komen niet aan bod.

³⁵ Schokland burgerschap voor niveau 2, 3 en 4 van het MBO pp. 301-302

³⁶ Schokland burgerschap voor niveau 2, 3 en 4 van het MBO pp. 300

4.2.3 Appellerende en relationele laag

Als we kijken naar de appellerende laag valt het op dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *de rol van de overheid* wordt beperkt in drie methodes. Hieronder kunt u lezen op welke manier dat gebeurt.

In twee methodes worden de hoofdstukken over politieke stromingen ingeleid met een anekdote over een periode in de geschiedenis. Zo wordt in het Examenkatern Politiek³⁷ het hoofdstuk over politieke stromingen als volgt ingeleid:

Waar vier eten kunnen ook vijf eten.

In de jaren dertig van de vorige eeuw was er een crisis, waardoor veel mensen weinig te eten hadden. Kees den Hartog (93 jaar) vertelt: "In januari werd ik monteur in een fiets en bromfietszaak. In juni was het vakantietijd. Je had ze uit de stront geholpen en dan zei je baas: 'Je kunt gaan.' Mijn moeder zei: 'Ga maar een uitkering halen.' De ambtenaar zei: 'Wie wonen er bij je thuis?' 'Nou mijn grootmoeder, m'n oom en m'n zus.' 'Betalen die kostgeld?' 'Ja, zoveel en zoveel. Vader is overleden en mijn moeder heeft een klein pensioen van zijn werk.' Toen zegt die ambtenaar: 'Ah mooi, waar vier eten kunnen ook vijf eten. De volgende.' "

Voor mensen zonder werk zijn de uitkeringen nu beter geregeld dan in de jaren dertig. Toch leeft ook nu nog bijna 9 procent van alle huishoudens onder de armoedegrens in Nederland. Ze hebben te weinig geld om van te leven. Daarom zijn er zo'n 80 voedselbanken in ons land, die elke week in totaal ongeveer 12.000 voedselpakketten uitdelen.

In Blikopener³⁸ wordt het hoofdstuk over de linkse partijen als volgt ingeleid:

Wiebe B, geboren in 1897, vertelt:

"Ik was elf jaar en moest gaan werken, want we hadden een schuld bij de veenbaas. Hij verdiende twee keer aan je: door het werk dat je voor hem deed en door de spullen die je bij hem in zijn winkel moest kopen.

Om vijf uur in de ochtend moesten mijn broertje en ik bij het schip zijn. Het was dan nog pikkedonker. We moesten turf op de kruiwagen stapelen, daarmee over de plank

³⁷ Examenkatern Politiek voor VMBO maatschappijleer twee voor de basisberoepsgerichte leerweg pp. 76 en Examenkatern Politiek voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.104

³⁸ Blikopener voor VMBO maatschappijleer twee voor de basisberoepsgerichte, kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp. 16

rijden en de turf in het ruim stapelen. Om zeven uur 's morgens was het schip vol. Ik was dan al bekaf. De schipper deelde jenever uit. Ik zei dat ik niet hoefde, maar de schipper zei: "Vort, drink op, daar word je een kerel van." Ik dronk. Het was net alsof ik in brand stond. Om een uur of acht 's avonds zat het werk er op en liepen we wankelend naar huis. In de winter verdienden we niks. Dan stond je bij de veenbaas in de schuld. Mijn vader had altijd pijn in z'n rug van het werken. Hij is niet oud geworden, maar 48 jaar. Toen hij overleed, moest m'n moeder hele dagen in het turf werken. De baby nam ze mee. Tussen de turven gaf ze het kind de borst. Het lag de hele dag in een zelfgemaakt wagentje en kreeg een dot gedrenkt in jenever met suiker in de mond. Dan huilde 't niet. Mijn moeder is ook niet oud geworden, maar 51 jaar. Maandenlang hoestte ze al 's nachts. Overdag werken, 's nachts hoesten.

Deze inleidingen bevatten een bepaalde impliciete boodschap. Er wordt getracht een bepaald medelijden op te wekken met de mensen die vroeger onder zware leefomstandigheden en weinig geld moesten overleven. De inleiding uit het Examenkatern Politiek vermeldt daarnaast dat tegenwoordig van negen procent van alle huishoudens onder de armoedegrens leeft en er tachtig voedselbanken zijn in Nederland. Hoewel de politieke stromingen niet genoemd worden in de inleiding, beperkt ook deze mededeling de politieke neutraliteit. De suggestie wordt gewekt dat de huidige uitkeringen niet hoog genoeg zijn. De partijen die voor hogere uitkeringen zijn worden in deze inleiding gesteund. In Impuls³⁹ is de titel van de paragraaf over de verdeling van welvaart:

Geen geld? Eigen schuld, dikke bult!

De (impliciete) boodschap die de auteur met deze titel geeft beperkt de neutraliteit van de tekst. Hiermee wordt geïmpliceerd dat de liberalen de mensen die geen geld hebben hier zelf verantwoordelijk voor achten, omdat zij vinden dat de overheid geen (of minder grote) rol dient te spelen bij het verdelen van de welvaart. Het gevolg van het gebruiken van zo'n soort titel is dat de politieke neutraliteit van de tekst wordt beperkt.

Als we kijken naar de relationele laag zien we dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *de rol van de overheid* hierdoor niet wordt beperkt.

³⁹ Impuls Maatschappijleer 1 voor VMBO kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.51

4.3 Vrijheden

In deze paragraaf staat de behandeling van de houding van links en rechts ten opzichte van vrijheden door de maatschappijleer –en burgerschapmethodes centraal. In hoofdstuk twee heeft u kunnen lezen dat een belangrijke waarde van het liberalisme de vrijheid van het individu is. Daar staat het groepsdenken van de socialisten tegenover.

4.3.1. Referentiële en expressieve laag

Als we kijken naar de referentiële laag zien we dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *vrijheden* hierdoor niet wordt beperkt.

Als we kijken naar de expressieve laag valt op dat het in totaal twee keer voorkomt dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *vrijheden* wordt beperkt. Hieronder kunt u lezen op welke manier dat gebeurt.

In het examenkatern Politiek⁴⁰ staat over de liberalen onder de kop *Persoonlijke belangen*:

Mensen zijn vaak uit op persoonlijk voordeel. Volgens de liberalen is dat een goede zaak. Zowel de mensen zelf als de samenleving worden hier beter van. Een goed voorbeeld hiervan zijn de inkomens. Liberalen vinden dat de een veel meer mag verdienen dan de ander. Ze hebben er dus geen probleem mee dat een directeur een topinkomen van een paar ton euro per jaar verdient, terwijl mensen in zijn bedrijf worden ontslagen wegens reorganisatie.

De manier waarop de auteur in het Examenkatern Politiek hierover schrijft getuigt van zijn persoonlijke opvatting over de liberalen. De opvatting van de liberalen over inkomens heeft te maken met de stimulerende werking die, volgens hen, een hoog inkomen heeft op de ambities, aspiraties van mensen. De auteur van deze methode laat dit verband echter weg waardoor er een eenzijdig negatief beeld ontstaat over deze opvatting van de liberalen.

In Blikopener⁴¹ staat over het liberalisme:

⁴⁰ Examenkatern Politiek voor VMBO maatschappijleer twee voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp. 104-105

Een ondernemer is eigen baas. Hij maakt zelf uit hoeveel en wanneer hij werkt. Hij zit niet te wachten op een overheid die zich teveel met hem bemoeit. Te veel regels zijn voor een ondernemer hinderlijk. Ondernemers zijn vaak aanhangers van het liberalisme.

De politieke neutraliteit wordt beperkt doordat de persoonlijke opvatting van de auteur over teveel regels duidelijk wordt door het gebruik van het woord 'teveel' voor regels. 'Teveel' is een waardeoordeel.

4.3.2 De appellerende en relationele laag

Als we kijken naar de appellerende laag valt op dat het in totaal twee keer voorkomt dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *Persoonlijke en economische vrijheid* wordt beperkt. Hieronder kunt u lezen op welke manier dat gebeurt.

In het Examenkatern Politiek ⁴²staat over rechtse partijen:

De rechtse partijen denken vaak aan de belangen van mensen die veel geld verdienen. Ze hebben geen moeite met de verschillen in inkomens. De directeur van een groot bedrijf verdient nu eenmaal meer dan een lerares op de basisschool, zeggen zij. Niet alle rechtse partijen denken hetzelfde. Er zijn bijvoorbeeld partijen die vinden dat normen en waarden belangrijker zijn dan de vrijheid van één persoon. Mensen moeten rekening met elkaar houden: je kunt niet altijd doen wat je wilt. Zo kun je bijvoorbeeld niet 's nachts keiharde muziek gaan draaien. Dan zou iedereen in de buurt rechtop in bed zitten.

De auteur verwerkt twee keer een boodschap in de tekst over de rechtse partijen die de politieke neutraliteit beperkt. Allereerst de boodschap dat rechtse partijen voornamelijk opkomen voor mensen met veel geld.

Ten tweede de boodschap dat binnen bepaalde rechtse partijen (en linkse partijen) men vindt dat je wel moeten kunnen doen wat je wilt, zoals 's nachts keiharde muziek gaan draaien.

⁴¹ Blikopener voor VMBO maatschappijleer twee voor de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.15

⁴² Examenkatern Politiek voor VMBO maatschappijleer twee voor de basisberoepsgerichte leerweg pp.86

In Impuls⁴³ is de titel van de paragraaf over persoonlijke vrijheid:

Van vrijheid –blijheid komt rotzooi.

De (impliciete) boodschap die de auteur met deze titel geeft beperkt de neutraliteit van de tekst. Hiermee wordt geïmpliceerd dat persoonlijke vrijheid tot rotzooi leidt. Dat betekent dat de partijen die persoonlijke vrijheid nastreven in deze tekst in het nadeel zijn.

Als we kijken naar de relationele laag zien we dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *vrijheden* hierdoor niet wordt beperkt.

4.4 Macht

In deze paragraaf staat de behandeling van de houding van links en rechts ten opzichte van macht door de maatschappijleer- en burgerschapmethodes centraal. In hoofdstuk twee heeft u kunnen lezen dat de linkse en socialistische partijen positief staan ten opzichte van democratische waarden en de rechtse en liberale partijen ten opzichte van efficiënt bestuur en zuinig overheidsbeleid.

4.4.1. De referentiële, expressieve en appellerende laag.

Wat betreft de referentiële en expressieve lagen worden de standpunten over macht politiekneutraal weergegeven.

Als we kijken naar de appellerende laag valt op dat het in totaal drie keer voorkomt dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *macht* wordt beperkt. Hieronder kunt u lezen op welke manier dat gebeurt.

In Impuls⁴⁴ wordt het hoofdstuk over links en rechts als volgt ingeleid:

Het lijkt of jongeren geen macht hebben; volwassenen beslissen over hen. Omdat de jeugd niet achterlijk is, wil GroenLinks jongeren vanaf 16 jaar stemrecht geven. Deze

⁴³ Impuls voor VMBO Maatschappijleer 1 voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.50

⁴⁴ Impuls voor VMBO maatschappijleer 1 voor de basisberoepsgerichte leerweg pp. 44 en Impuls voor VMBO Maatschappijleer 1 voor de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg pp.50

paragraaf gaat over de vraag: Hoe denken linkse en rechtse politieke partijen over de verdeling van de macht?

Vervolgens staat er over de opvattingen van links en rechts over de democratie:

Burgers aan de macht.

Je eigen minister-president kiezen? Dat gaat niet. Nederland is een indirecte democratie: de bevolking kan weinig rechtstreeks beslissen, maar laat dat over aan de gekozen politici. Daar is veel voor te zeggen. Burgers zijn vaak onvoldoende op de hoogte en niet geïnteresseerd in politiek. Een politicus zei: "Zolang bingo -avonden nog veel bezocht worden, heb ik geen hoge pet op van de gemiddelde Nederlander." (...) De linkse partijen zijn voor meer directe democratie via referenda, inspraak en kiesrecht voor buitenlanders. De rechtse partijen willen dat vooral gekozen politici in het parlement beslissen. Ook zijn zij tegen meer inspraak en kiesrecht voor buitenlanders.

De auteur verwerkt in de inleiding de boodschap dat GroenLinks een (en de enige) partij is die vindt dat jongeren *niet achterlijk* zijn. Er wordt geen aandacht geschonken aan de opvattingen van de andere partijen over de leeftijd waarop men stemrecht hoort te krijgen. In de tweede alinea verwerkt de auteur de boodschap dat de linkse partijen het bij het verkeerde eind hebben met hun streven naar meer directe democratie omdat *de burgers vaak onvoldoende op de hoogte zijn en niet geïnteresseerd zijn in politiek*.

In de methode Thema's ⁴⁵ staat in een opsomming van standpunten van politieke partijen over de SP:

De partij is ook altijd heel actief buiten het parlement, met protesten, handtekeningacties en andere activiteiten om misstanden aan de kaak te stellen.

De auteur verwerkt in deze zin over de SP de boodschap dat de andere partijen geen activiteiten verrichten om *misstanden aan de kaak te stellen*. Dit beperkt de politieke neutraliteit.

Als we kijken naar de relationele laag zien we dat de politieke neutraliteit van de tekst over het thema *macht* hierdoor niet wordt beperkt.

⁴⁵ Thema's maatschappijleer VWO pp. 95

4.5 Overige politieke onderwerpen

In deze paragraaf staat de behandeling van de houding van links en rechts ten opzichte van overige politieke standpunten door de maatschappijleer- en burgerschapmethodes centraal.

4.5.1 De referentiële, expressieve en relationele laag

Wat betreft de referentiële, expressieve en relationele lagen worden de standpunten over de overige onderwerpen politiekneutraal weergegeven.

4.5.2 De appellerende laag

Als we kijken naar de appellerende laag zien we dat de politieke neutraliteit bij de overige politieke onderwerpen hierdoor in twee methodes wordt beperkt. Hierna kunt u lezen op welke manier dat gebeurt.

In de methode Thema's ⁴⁶ zijn de standpunten van de PvdA en de VVD als volgt samengevat:

Werkgevers kunnen rekenen op steun van de VVD en allochtonen stemmen vaak op de PvdA omdat deze partij voor hun belangen opkomt.

De auteur verwerkt in deze zin de boodschap dat de VVD vanwege hun opvattingen over economische vrijheid niet opkomt voor de belangen van werknemers. In de zin over de PvdA verwerkt de auteur de boodschap dat de PvdA omdat zij invloeden van buitenaf omarmen de enige partij zijn die voor de belangen van allochtonen opkomt. (In het verlengde daarvan wordt er geïmplieerd dat allochtonen niet tegelijk werkgevers kunnen zijn.) De tekst over de VVD en de PvdA is zodoende niet politiekneutraal te noemen.

In de methode Actua.ml⁴⁷ wordt op de volgende manier aandacht besteed aan de tegenstelling tussen links en rechts:

⁴⁶ Thema's HAVO pp.78

⁴⁷ Actua.ml voor VMBO maatschappijleer 1 voor alle leerwegen pp. 82

Links en rechts staan weer tegenover elkaar, wat te danken is aan het optreden van rechtse kabinetten zoals het kabinet Balkenende I (CDA- VVD- LPF) en het kabinet Balkenende II (CDA- VVD- D'66). Links trekt weer ten strijde tegen rechts.

De auteur verwerkt in deze zin de boodschap, dat het nodig is dat er tegen rechts gestreden wordt door links. Dit beperkt de politieke neutraliteit van de tekst over links en rechts.

4.6 Conclusies

In hoofdlijnen is de conclusie van dit hoofdstuk dat het slecht gesteld is met de politieke neutraliteit van de standpunten over politieke ideologieën, stromingen en partijen in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes.

Vooraf in de referentiële en de expressieve laag heb ik gekeken naar de evenwichtigheid waarmee de gegevens worden weergegeven. Dat betekent dat een standpunt van links over de beperking van vrijheid in economisch opzicht vergeleken dient te worden met een standpunt van rechts over hetzelfde onderwerp. Als dit niet gebeurt is er geen sprake van een evenwichtige voorstelling van feiten.

Als we kijken naar de thema's kunnen we de bevindingen als volgt samenvatten:

- rol van de overheid: met name in de referentiële en expressieve laag heb ik veel niet politiekneutrale standpunten ontdekt. De niet politiekneutrale standpunten in de referentiële laag betreft een onevenwichtige voorstelling van feiten. In de appellerende laag heb ik een paar niet politiekneutrale standpunten ontdekt. In de relationele laag geen enkele.
- vrijheden: in de expressieve en de appellerende laag heb ik een paar niet politiekneutrale standpunten ontdekt. In de referentiële en relationele laag geen enkele.
- macht: in de expressieve en de appellerende laag heb ik een paar niet politiekneutrale standpunten ontdekt. In de referentiële en relationele laag geen enkele.
- overige politieke onderwerpen: in de appellerende laag heb ik twee niet politiekneutrale standpunten ontdekt.

Als we de resultaten uit de vorige hoofdstukken hierin verwerken wordt het mogelijk de verbanden te leggen tussen het niveau en de leerweg waarvoor de methode is geschreven en het gemiddeld aantal niet politiekneutrale standpunten. Om dit te berekenen heb ik het aantal niet neutrale standpunten per niveau

en leerweg bij elkaar opgeteld en gedeeld door het aantal geraadpleegde methodes voor dit niveau en leerweg. De resultaten hiervan worden geïllustreerd in onderstaande tabel:

Niveau	Gemiddeld aantal niet neutrale standpunten
VMBO basis	2,7
VMBO kgt	2
HAVO	3
VWO	2,5
MBO	1,75

Uit deze tabel valt te concluderen dat het hoogste gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten te vinden is in de methodes voor de HAVO en het laagste gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten te vinden is in de methodes voor de kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg van het VMBO.

Het is ook mogelijk een verband te leggen tussen het gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten en het gemiddelde aantal bladzijden wat de methodes van een bepaald niveau of leerweg aan politieke stromingen besteden. Hiervoor heb ik het aantal niet politiekneutrale standpunten per niveau en leerweg bij elkaar opgeteld en gedeeld door het aantal geraadpleegde methodes. En ik heb het aantal bladzijden per niveau en leerweg bij elkaar opgeteld en gedeeld door het aantal geraadpleegde methodes. De resultaten hiervan worden geïllustreerd in onderstaande tabel:

Niveau	Gemiddeld aantal niet neutrale standpunten	Gemiddeld aantal bladzijden
VMBO basis	2,7	5,6
VMBO kgt	2	7,8
HAVO	3	8
VWO	2,5	9
MBO	1,75	5,3

Uit deze tabel valt te concluderen dat de methodes voor de HAVO die het hoogste gemiddelde aantal niet neutrale standpunten tellen, ook de methodes zijn die, op de methodes voor het VWO na, het hoogste gemiddelde aantal bladzijden aan politieke stromingen besteedt. Opvallend is ook dat de metho-

des die het laagste gemiddelde aantal niet neutrale standpunten bevatten ook het laagste gemiddelde aantal bladzijden aan politieke stromingen besteedt.

Kijken we los van deze tabel naar de methode die het meest aantal bladzijden (25) wijdt aan politieke stromingen, dan zien we deze methode vier niet politiekneutrale standpunten telt. In de acht methodes die het minst aantal bladzijden wijden aan politieke stromingen, staan gemiddeld twee niet politiekneutrale standpunten.

In het verlengde van deze informatie concludeer ik dat er geen positief verband bestaat tussen het aantal bladzijden wat er besteedt wordt aan politieke stromingen en het aantal niet neutrale standpunten over politieke stromingen.

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk geef ik de belangrijkste conclusies weer van mijn onderzoek. De conclusies betreffen het antwoord op de vraagstelling:

In hoeverre bevatten de teksten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in de courante schoolmethodes voor maatschappijleer en burgerschap voor het voortgezet onderwijs en het MBO standpunten die politiek -neutraal zijn?

5.1 Resumé

Hieronder geef ik de belangrijkste conclusies uit de hoofdstukken twee, drie en vier:

Hoofdstuk 2: Als we de politieke ideologieën, stromingen en partijen indelen op de links -rechtsschaal vallen twee zaken op:

- Er is een onderscheid te maken in economisch opzicht en niet -economisch opzicht.
- Er is binnen dezelfde ideologische stroming verschil tussen de bijhorende politieke partijen.

Dit in overweging nemend zijn de socialistische partijen economisch gezien links, vóór een neutrale overheid en ze onderschrijven het gemeenschapsdenken. De christelijke partijen zijn economisch gezien rechts, vóór morele wetgeving en ook zij delen het gemeenschapsdenken. De liberale partijen zijn economisch gezien rechts, vóór individuele vrijheid en vóór een neutrale overheid.

Hoofdstuk 3: Vijf methodes voor maatschappijleer 1 voor de VMBO basisberoepsgerichte leerweg en voor de kgt -leerweg besteden precies twee pagina's aan politieke stromingen en partijen. Dit is het laagste aantal bladzijden die een methode aan politieke partijen en stromingen besteedt. Het hoogste aantal bladzijden die een methode aan politieke partijen en stromingen besteedt is 25. Dit betreft een methode voor maatschappijleer 2 voor de VMBO kgt -leerweg. Het aantal bladzijden dat er wordt besteed in de methodes voor is afgestemd op de leerdoelen van de verschillende schooltypes.

Hoofdstuk 4: De politieke neutraliteit over het thema *de rol van de overheid* wordt in twintig methodes beperkt door onevenwichtige vergelijkingen: bij linkse, of socialistische, partijen wordt gesproken over de rol van de overheid bij het verdelen van de welvaart, terwijl daar het streven naar economische vrijheid, de vrijheid van het individu of de eigen verantwoordelijkheid tegenover staat bij de rechtse, of liberale, partijen. Daarnaast wordt de politieke neutraliteit 23 keer beperkt doordat in allerlei variaties gezegd wordt dat de linkse, of socialistische partijen opkomen voor de zwakkeren of deze beschermen en dat zij voor een eerlijke(re) verdeling van welvaart zijn. Over de rechtse of liberale partijen wordt in dat verband gezegd dat zij persoonlijke en economische vrijheid belangrijk vinden.

De politieke neutraliteit over het thema *vrijheden* wordt in twee methodes beperkt door de persoonlijke opvatting van de auteur. Daarnaast wordt de politieke neutraliteit in drie methodes beperkt door een bepaalde impliciete boodschap in de titel of overige tekst in het hoofdstuk over de politieke stromingen. De politieke neutraliteit over het thema *macht* wordt in drie methodes beperkt door een bepaalde impliciete boodschap in de inleiding of overige tekst. Tot slot wordt de politieke neutraliteit van de overige politieke onderwerpen in twee methodes beperkt door een bepaalde impliciete boodschap in de overige tekst.

5.2 Het antwoord op de vraagstelling

In deze paragraaf geef ik antwoord op de vraagstelling:

In hoeverre bevatten de teksten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen in de courante schoolmethodes voor maatschappijleer in het VO en burgerschap in het MBO standpunten die politiekneutraal zijn?

De maatschappijleer- en burgerschapsmethodes zijn niet politiekneutraal. In elke geraadpleegde methode kwam minstens één standpunt over politiek voor die niet neutraal te noemen is. Ik zal hieronder een aantal voorbeelden geven van de meest voorkomende manieren waarop de politieke neutraliteit wordt beperkt.

In twintig methodes worden onevenwichtige vergelijkingen gemaakt. Dat gebeurt op de volgende manier: bij linkse, of socialistische partijen wordt gesproken over de gewenste rol van de overheid bij het verdelen van de welvaart, terwijl bij de rechtse, of liberale partijen het streven naar economische vrijheid, de vrijheid van het individu of de eigen verantwoordelijkheid worden ge-

noemd. Door dit consequent te doen ontstaat de associatie van links met verdeling van de welvaart, terwijl bij rechts de associatie ontstaat met economische vrijheid, vrijheid van het individu of de eigen verantwoordelijkheid. Een evenwichtige vergelijking in dit verband zou zijn dat bij rechts ook de gewenste rol van de overheid bij het verdelen van de welvaart besproken zou worden. De rechtse partijen zien namelijk ook het liefst niet al te grote verschillen in inkomens, maar zien hierin geen, of beperkte rol voor de overheid.

In 23 methodes wordt in allerlei variaties gezegd over linkse (of socialistische partijen) dat zij opkomen voor de zwakkeren of de zwakkeren beschermen en dat zij voor een eerlijke(re) verdeling van welvaart zijn. Bij rechts (of het liberalisme en bijbehorende politieke partijen) staan persoonlijke en economische vrijheid als belangrijke waarden genoemd. Deze wijze van het presenteren van de standpunten is zeer eenzijdig. De suggestie wordt gewekt dat terwijl de linkse partijen hun best doen om de zwakkeren te beschermen en de welvaart eerlijk te verdelen, de rechtse partijen alleen geven om hun vrijheid en zich het lot van de zwakkeren niet aantrekken.

5.3 Analyse

In deze paragraaf volgt een analyse van de conclusie van het onderzoek, namelijk dat de maatschappijleer- en burgerschapmethodes niet politiek neutraal zijn. We trachten hierbij antwoord te geven op de volgende vragen:

- Kunnen we de resultaten verklaren?
- Wat zeggen de resultaten over de auteurs en uitgevers van de methodes?
- Wat zeggen deze resultaten over de stof die aan de leerlingen wordt aangeboden?
- Zijn deze resultaten representatief voor de manier waarop andere onderwerpen worden behandeld in de methodes en voor de methodes van andere schoolvakken, zoals aardrijkskunde en geschiedenis?

Allereerst beantwoord ik de vraag of we de resultaten kunnen verklaren. Ik geef hiervoor twee mogelijke verklaringen en controleer deze vervolgens door ze te vergelijken met de resultaten van mijn onderzoek, zoals vermeld in paragraaf 4.6.

De eerste mogelijke verklaring is dat het (te) lastig is om aan leerlingen van de laagste niveaus de nuanceverschillen tussen de politieke stromingen uit te leggen. Als deze verklaring juist zou zijn, zouden de methodes voor het laagste niveau (basisberoepsgerichte leerweg van het VMBO) het hoogste gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten bevatten. De methodes voor het hoog-

ste niveau (VWO) zouden dan het laagste gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten bevatten.

We zien in paragraaf 4.6 dat het hoogste aantal niet politiekneutrale standpunten in maatschappijleermethodes voor de HAVO voorkomt. Pas daarna volgen de methodes voor de laagste leerweg van het VMBO en daarna de maatschappijleermethodes voor het VWO. Hieruit kunnen we concluderen dat er geen bewijs is gevonden in dit onderzoek dat het (te) lastig is om de nuanceverschillen tussen de politieke stromingen aan leerlingen van de laagste niveaus uit te leggen. De maatschappijleermethodes voor de laagste leerweg van het VMBO scoren relatief hoog, maar dit geldt ook voor de maatschappijleermethodes voor de HAVO en het VWO, de hoogste niveaus van het voortgezet onderwijs.

De tweede mogelijke verklaring voor het aantal niet politiekneutrale standpunten over politiek is dat er te weinig ruimte is in de methodes om de nuanceverschillen tussen de politieke stromingen te belichten. Als deze verklaring juist zou zijn, zouden de methodes met het hoogste gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten ook de methodes zijn die het laagste gemiddelde aantal bladzijden aan politieke stromingen wijden en andersom.

We zien in paragraaf 4.6 dat de maatschappijleermethodes die in het totaal het meeste aantal bladzijden aan politieke stromingen wijden, ook het hoogste aantal niet politiekneutrale standpunten bevat. Zo wijden de methodes voor de HAVO (met het hoogste gemiddelde aantal niet neutrale standpunten) gemiddeld acht bladzijden aan politieke stromingen. Alleen de methodes voor het VWO wijden meer bladzijden (9) aan politieke stromingen. Deze bevatten gemiddeld 2,5 niet politiekneutrale standpunten. Opvallend is ook dat de methodes die het laagste gemiddelde aantal niet politiekneutrale standpunten bevatten ook het laagste gemiddelde aantal bladzijden aan politieke stromingen besteedt. In het verlengde van deze conclusie kunnen we constateren dat er geen positief verband bestaat tussen het aantal bladzijden wat er besteed wordt aan politieke stromingen en het aantal niet politiekneutrale standpunten over politieke stromingen.

Bovenstaande gegevens samenvattend kunnen we concluderen dat er geen bewijs is gevonden in dit onderzoek dat er te weinig ruimte is in de methodes om de nuanceverschillen tussen de politieke stromingen te belichten.

Voor beide mogelijke verklaringen is geen bewijs gevonden in dit onderzoek.

We zullen nu aandacht besteden aan de tweede vraag: wat zeggen de resultaten over de auteurs en uitgevers van de methodes?

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden zou er onderzoek naar de auteurs en uitgevers gedaan moeten worden. Zo zou het in dit verband interessant zijn om te onderzoeken wat de politieke voorkeuren zijn van de auteurs en

uitgevers van de methodes. Vervolgens zou er gekeken kunnen worden of er een verband bestaat tussen het aantal niet politiekneutrale standpunten in een methode en de politieke voorkeur van de auteur of uitgever van de methode. Omdat ik hier geen onderzoek naar heb gedaan, is het lastig om deze vraag hier te beantwoorden. Ik heb er echter wel gedachtes over en die zal ik hierna uiteenzetten. Op zijn minst zijn de auteurs en de uitgevers onzorgvuldig te noemen. Het zou kunnen dat ze de waarde van politieke neutraliteit onvoldoende inschatten. Tijdens dit onderzoek heb ik met een paar uitgevers gesproken, waaronder met de uitgever van de methode *Blikopener*. *Blikopener* is één van de methodes die besproken werd in het artikel in *HP De Tijd*⁴⁸. De tekst in deze methode over de VVD ('De overheid moet niet teveel willen regelen, vindt de VVD. (...) Wie het niet zelf kan, heeft pech.') was bovendien aanleiding voor Eric Balemans⁴⁹ om het meldpunt voor misleidende informatie in schoolmethodes op te richten.

De uitgever van *Blikopener* was van mening dat de tekst zoals afgedrukt in *HP De Tijd* uit de context was gehaald en daarom een andere lading had gekregen. De uitgever had Eric Balemans uitgenodigd en ze waren het volgens hem eens geworden dat de tekst in *Blikopener* zelf genuanceerder was dan het citaat in *HP De Tijd*.

Ikzelf ben het slechts gedeeltelijk eens met hun conclusie. Het begin van bovenstaand citaat 'De overheid moet niet teveel willen regelen, vindt de VVD. (...) Wie het niet zelf kan, heeft pech.' betreft de opvatting van de VVD over het streven naar economische vrijheid. In het laatste deel van het citaat wordt gesuggereerd dat de VVD vindt dat de overheid niets moet regelen voor de mensen die niet voor zichzelf kunnen zorgen. Wat er voor of na deze tekst in de methode staat doet wat mij betreft niets af aan het feit dat de informatie die in deze tekst staat niet klopt. Daarbij heb ik de overige tekst over politieke stromingen in deze methode onderzocht en de tekst uit bovenstaand citaat wordt op geen enkele manier ontkracht.

Mijn gedachtes samenvattend concludeer ik dat hoewel ik geen onderzoek heb gedaan naar bijvoorbeeld de politieke voorkeur van de auteurs en uitgevers, ik vind dat ze onzorgvuldig zijn bij het respectievelijk schrijven en uitgeven van de teksten over politieke stromingen.

Ik zal nu trachten de vraag te beantwoorden over wat de resultaten van het onderzoek zeggen over de aangeboden stof over politieke stromingen aan leerlin-

⁴⁸ Het artikel 'De politiek correcte wereld van het schoolboek' uit *HP De Tijd*, zie ook de paragraaf aanleiding

⁴⁹ Eric Balemans, destijds Tweede-Kamerlid voor de VVD

gen. Als maatschappijleerdocent heb ik ervaren dat het loont om zeer kritisch te zijn ten opzichte van de te gebruiken methode. In de praktijk houdt dit in dat de docent de tekst, opgaven en bronnen moet controleren voordat hij ze aanbiedt aan de leerlingen. Op deze manier kan de docent leerlingen bijvoorbeeld extra aantekeningen aanbieden met correcties, als er dingen in de methodes staan die niet kloppen. Als de docent het nalaat om de methode van te voren te controleren, loopt hij de kans dat zijn leerlingen verkeerd of onvolledig geïnformeerd worden. Dit is uiteindelijk de verantwoordelijkheid van de docent.

In het geval van de tekst over politiek in methodes zoals geraadpleegd voor dit onderzoek geldt hetzelfde. Als de docent geen kritische kanttekeningen zet bij deze tekst, of erger nog, zelf ook vertelt over de linkse partijen die het opnemen voor de zwakkeren, worden de leerlingen op een eenzijdige manier geïnformeerd. Dit is slecht voor de kwaliteit van het onderwijs over politieke stromingen. Een gevolg kan zijn dat de leerlingen die zich verbonden voelen met het rechtse of liberale gedachtegoed zich onheus bejegend voelen. Dit kan op zijn beurt allerlei negatieve gevolgen hebben voor de lessen maatschappijleer, maar ook voor de uiteindelijke gedachten over politiek.

Bovenstaande tekst samenvattend concludeer ik dat de resultaten van het onderzoek aangeven dat, tenzij de docent kritisch is over de teksten over politieke stromingen in de methodes, de leerstof eenzijdig aan leerlingen wordt aangeboden.

Tot slot beantwoord ik de vraag of de resultaten van mijn onderzoek representatief zijn voor de manier waarop andere onderwerpen worden behandeld in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes en voor de methodes van andere schoolvakken, zoals aardrijkskunde en geschiedenis. Hoewel ik geen onderzoek heb gedaan naar de teksten over andere onderwerpen in maatschappijleer- en burgerschapmethodes vermoed ik dat de kans bestaat dat ook deze onderwerpen niet politiekneutraal worden behandeld. Zo worden in het artikel in HP De Tijd onder andere voorbeelden genoemd betreffende het onderwerp 'ongelijkheid'. Volgens de schrijver van dit artikel valt het op dat "schoolboeken ongelijkheid vooral bekijken door een sociologische bril. Het inzicht dat verschillen tussen mensen behalve door omgevingsfactoren ('nature') ook door niet-beïnvloedbare erfelijke eigenschappen ('nature') veroorzaakt kunnen worden, duikt zelden op."

In het artikel in HP De Tijd wordt behalve de inhoud van maatschappijleermethodes, ook de inhoud van aardrijkskunde en geschiedenismethodes besproken. Over het onderwerp milieu valt dan volgens de schrijver van het artikel op dat in teksten in aardrijkskundeboeken over het broeikaseffect niet de visies vermeld worden van mensen die andere opvattingen hebben over de oorzaken

van het broeikas effect, zoals die van Hans Labohm⁵⁰. Hij is van mening dat het “het belangrijkste broeigas waterdamp voor zo’n negentig procent verantwoordelijk is voor het broeikas effect. Daarnaast zijn er andere broeikasgassen, waarvan CO₂ het belangrijkste is. Van de CO₂-uitsoot wordt echter slechts zo’n vier procent veroorzaakt door de mens; de rest is van natuurlijke oorsprong.”

De geschiedenis methodes besteden volgens de auteur van het artikel in HP De Tijd op een eenzijdige manier aandacht aan de Verenigde Staten. Zo wordt er uit een geschiedenis methode de tekst over de rol van Amerika tijdens de Koude Oorlog geciteerd: “Om de Amerikaanse politiek aan het grote publiek uit te leggen, onderhielden de Verenigde Staten in Nederland, evenals in andere landen, een permanente informatiedienst, de United States Information Service. Deze hield zich in de jaren vijftig vooral bezig met het steeds opnieuw bevestigen van het Oost-West vijandbeeld.” De impliciete boodschap hiervan is volgens het artikel: “Hadden maar wat meer mensen in het Westen ingezien dat Jozef Stalin en consorten in werkelijkheid helemaal geen vijandige bedoelingen hadden, dan was het hele conflict meteen uit de wereld geweest.”

Uitgaande van de hiervoor gegeven citaten concludeer ik dat de resultaten in meer of mindere mate representatief zijn voor de manier waarop andere onderwerpen worden behandeld in de maatschappijleer- en burgerschap methodes en voor de methodes van andere schoolvakken, zoals aardrijkskunde en geschiedenis.

5.4 Mate waarin de doelstellingen zijn bereikt

Dit onderzoek heeft zes zaken ten doel gehad. Hieronder zal ik deze noemen en de mate waarin deze doelstellingen zijn bereikt weergeven:

1. Ten eerste heeft het onderzoek ten doel het probleem in de lespraktijk op te lossen door te kijken of de schoolmethodes, auteurs en uitgeverijen de maatschappijleerdocent ondersteunen door de politieke ideologieën zo neutraal mogelijk te presenteren. Deze doelstelling is in zoverre gehaald dat het me gelukt is om de vraag te beantwoorden of de schoolmethodes, auteurs en de uitgevers de maatschappijleerdocent ondersteunen door de politieke ideologieën zo neutraal mogelijk te presenteren. Dat is niet het geval. Elke methode bevat minstens één niet politiekneutraal standpunt. De maatschappij-

⁵⁰ Hans Labohm, expert reviewer van het aan de Verenigde Naties gelieerde Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).

leerdocent zal dus zeer kritisch om moeten gaan met de teksten over politieke ideologieën in schoolmethodes.

2. Ten tweede is de bedoeling van het onderzoek de mate van de politieke neutraliteit in de schoolmethodes te exploreren, omdat er naar mijn weten nog niet eerder een diepgaande analyse is geweest naar de politieke neutraliteit in de schoolmethodes. Deze doelstelling is gehaald. Het onderzoek heeft resultaten opgeleverd over de mate waarin politiekneutrale standpunten voorkomen in de schoolmethodes.
3. Ten derde heeft het onderzoek de bedoeling de bestaande inzichten over politieke ideologieën, politieke stromingen en politieke partijen en een model uit de communicatieleer te toetsen. Deze doelstelling is voor een deel gelukt. Het is gezien de omvang van het aantal inzichten over politieke ideologieën, stromingen en partijen, niet mogelijk om alle bestaande inzichten hierover te raadplegen. Ik heb voor dit onderzoek gebruik gemaakt van zeven bronnen. Er waren verschillen en overeenkomsten te vinden in deze bronnen.

Het doel om het model uit de communicatieleer te toetsen heb ik gedeeltelijk gehaald. Ik heb het model alleen in dit onderzoek gebruikt, wat invloed heeft op de mate waarin het gelukt is om dit model te toetsen. Bij dit onderzoek is gebleken dat de scheiding tussen de vier lagen soms dun is. Dit geldt vooral voor de expressieve en appellerende laag. De expressieve laag betreft de persoonlijke opvattingen van de auteur en de appellerende laag betreft de (impliciete) boodschap die de auteur met de tekst heeft. Deze zijn soms lastig te onderscheiden doordat de auteur juist door het laten blijken van zijn persoonlijke opvattingen een bepaald (impliciet) doel kan hebben met de tekst.

4. Het vierde doel is het bevredigen van mijn persoonlijke interesse over de mate van politieke neutraliteit van de maatschappijleer -en burgerschapmethodes. Dit is voor een deel gelukt, ik weet nu in hoeverre de methodes politiekneutraal zijn. Ik zou ook graag nog meer willen weten over de achtergrond van de auteurs van de methodes. Verder zou ik willen weten hoe de politici
5. Ten vijfde diende dit onderzoek ook een maatschappelijk belang. De leerlingen zijn toekomstige kiezers. Evenwichtige informatie over politiek bevordert hun politieke interesse en betrokkenheid bij de Nederlandse democratie.

Of dit doel is bereikt hangt af van de interesse in de resultaten van mijn onderzoek. Ik zal de NVLM en de betrokken uitgeverijen vragen of zij geïnteresseerd zijn in het lezen van dit onderzoek.

6. Ten slotte dient het onderzoek een wetenschappelijk belang. Het onderzoek kan een bijdrage leveren aan het antwoord op de vraag of neutraliteit gemeenten kan worden. Deze doelstelling is in zoverre gehaald dat de methode die ik heb gebruikt om de neutraliteit te meten wel degelijk een aantal kritische kanttekeningen kent. Deze kunt u lezen in de volgende paragraaf.

5.5 Kritische kanttekeningen bij methodologie

Ik heb twee problemen ondervonden met de door mij gebruikte methodologie:

1. Er blijft altijd discussie mogelijk over welke standpunten links en welke standpunten rechts zijn te noemen. Dit betekent dat over de indeling in linkse en rechtse standpunten zoals ik heb gemaakt in paragraaf 2.5, te discussiëren valt.
2. Er is ruimte voor interpretatieverschil in het plaatsen van teksten in de verschillende lagen. Dit geldt in het bijzonder voor de expressieve en appellerende laag. De referentiele laag geeft veel minder ruimte voor interpretatieverschil, omdat de inhoud van de referentiele laag feiten betreft. Er blijft wel ruimte over voor discussie over de indeling van de feiten (zie kanttekening 1), maar de feiten op zich veranderen niet.

5.6 Aanbevelingen

In deze paragraaf zal ik een aantal aanbevelingen doen voor de docenten die de maatschappijleer -en burgerschapmethododes gebruiken en voor de auteurs en uitgevers om de politieke neutraliteit van de standpunten over de politieke ideologieën, stromingen en partijen te vergroten.

Allereerst mijn aanbevelingen aan de docenten die de maatschappijleer -en burgerschapmethododes gebruiken:

1. De eerste aanbeveling is dat de docenten in hun lessen over politieke ideologieën, stromingen en partijen zo nodig aanvullingen geven op de tekst uit de schoolmethododes.
2. De tweede aanbeveling is de leerlingen de opdracht te geven de teksten te analyseren op onjuiste vergelijkingen. Dit kan het inzicht vergroten in de beeldvorming over politieke ideologieën, stromingen en partijen. Laat de leerlingen de beeldvorming in de schoolmethododes dan vervolgens toetsen aan de huidige politieke werkelijkheid door ze onderzoek te laten doen naar de standpunten van de politieke partijen.

3. De derde aanbeveling is vooral geschikt voor de hogere niveaus binnen het voortgezet onderwijs. Laat de leerlingen zien hoe de politieke neutraliteit beperkt kan worden en laat ze ook een ander medium onderzoeken op de politieke neutraliteit.

Hieronder volgen mijn aanbevelingen aan de auteurs en de uitgevers van de maatschappijleer- en burgerschapmethodes:

1. Gezien de aard van de politiek –niet neutrale standpunten is de eerste aanbeveling aan de auteurs en uitgevers om de standpunten van de politieke ideologieën evenwichtiger te formuleren. Dat betekent vergelijkingen geven tussen standpunten binnen hetzelfde onderwerp.
2. De tweede aanbeveling betreft een andere manier om politieke neutraliteit te bereiken: vermijd het gebruiken van persoonlijke opvattingen.

5.7 Slotwoord

Ik sluit deze scriptie af met een slotwoord. In het begin van het onderzoek was ik meer van plan dan alleen het aantal politiekneutrale standpunten in de maatschappijleer- en burgerschapmethodes te meten. Ik had ideeën om teksten uit methodes voor te leggen aan politici met diverse achtergronden en wilde onderzoek naar de politieke voorkeur van de auteurs van de methodes. Al snel kwam ik erachter dat het al moeilijk genoeg was om een objectieve manier te vinden om het aantal politiekneutrale standpunten te meten.

In eerste instantie vond ik de criteria geschikt die Wikipedia hanteert om de neutraliteit van Wikipedia-artikelen te beoordelen. Aan de hand van deze criteria heb ik de methodes onderzocht, maar dit bleek resultaten op te leveren die voor vele interpretaties mogelijk waren.

Met behulp van mijn scriptiebegeleider, Marcel Mooijman stuitte ik op het model van vier lagen in een boodschap waarmee de zender deze beïnvloedt. Deze bleek resultaten op te leveren die de gewenste objectiviteit dichterbij brachten.

Uiteindelijk heeft de zoektocht deze scriptie opgeleverd, waar ik best trots op ben.